

LITERATURA I ECONOMIA: LA NARRATIVA DE NARCÍS OLLER A LA INTERSECCIÓ

DISCURS LLEGIT EL DIA 9 DE JUNY DE 2016
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

JORDI MALUQUER DE MOTES I BERNET

a la

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
2016

La creació literària i l'anàlisi econòmica comparteixen espais d'interès en ocasions, sobretot quan s'ocupen de la realitat i ho volen fer amb vocació de comprendre i d'explicar allò que ha succeït. Els corrents dominants de la novel·lística europea de la segona meitat del segle XIX, iniciats per Stendhal i Balzac, assumeixen un plantejament qualificat de realisme que es caracteritza, contra l'idealisme i el sentimentalisme romàntic, pel propòsit explícit d'anàlisi i d'explicació d'aspectes concrets de la realitat. En conseqüència, es fa imprescindible triar temes propis de la vida de cada dia que permetin descriure la realitat acuradament. La marca del realisme exclou les històries extraordinàries i màgiques –romàntiques- per atendre a fets normals, perfectament versemblants i, àdhuc, poc exemplars o, fins i tot, desagradables.

La intersecció entre narrativa i ciència econòmica, en aquestes circumstàncies, pot ésser freqüent, provocada pels plantejaments que l'escriptor col·loca al centre de la seva atenció, com seria el cas de Balzac amb l'ambició i la cerca de la riquesa com a element vertebral de la seva abundant producció literària, l'aproximació a la vida quotidiana de determinats ambients, com els territoris urbans que aborden algunes novel·les de Dickens, o pel fet que l'escriptor descriu explícitament un tema econòmic, com fa Émile Zola amb l'especulació financera a la novel·la *L'Argent*. La proximitat entre literatura i economia pot ésser alimentada també per la formació de l'autor, com succeeix amb Leopoldo Alas "Clarín", professor d'Economia a la Universitat de Saragossa¹.

L'obra literària de Narcís Oller resulta molt rica i suggestiva considerada des d'aquest punt de vista, perquè es troba sovint just a la intersecció dels dos espais d'interès, tant pel tractament del tema central a *La febre d'or* –una autèntica novel·la financera o roman à Bourse-, com per l'ambientació general, més enllà de les anècdotes de la pura trama bàsica, a molts dels seus escrits o, àdhuc, per l'elevada formació de l'escriptor, que l'acosta, en alguns dels moments del seu treball literari, a l'aportació d'idees originals a la teoria econòmica amb un molt remarcable nivell de coneixement. La meua anàlisi vol posar en valor la creació literària d'aquest autor des de la perspectiva del tractament de la realitat econòmica del seu temps.

Un dels grans clàssics de la literatura catalana

Narcís Oller és considerat de forma unànime el creador de la narrativa catalana moderna, més de quatre-cents anys després del *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell. La seva obra resisteix perfectament el pas del temps i perdura sense problemes. Una de les seves novel·les, *La febre d'or*, ha estat portada al cinema. Encara avui, es llegeixen les seves narracions amb facilitat i amb plaer. No presenta dificultats de comprensió, ni des de l'òptica dels seus aspectes formals ni des de la dels continguts. És cert, però, que en algun cas, singularment a *La febre d'or*, el lector mitjà es troba amb certs problemes, per falta de coneixements específics sobre el funcionament dels mercats financers dels primers temps del capitalisme modern. Als textos de crítica i d'història de la literatura que li han estat dedicats resta clara sovint aquesta mancança

¹ Leopoldo Alas va guanyar una càtedra d'Economia política i Estadística l'any 1878, que va ocupar a la Universitat de Saragossa quatre anys més tard. Però va canviar-la de seguida per una de Dret Romà i de Dret Natural. Vegi's L. M. Santos Redondo, "Clarín, profesor de Economía", *Información Comercial Española*, 789 (2000-2001), pp. 91-94. Modernament han exercit la docència en Economia a la Universitat, sense sortir de la literatura castellana, Miguel Delibes i José Luis Sampedro.

No hi ha dubte, en qualsevol cas, que Narcís Oller és un dels grans clàssics de la literatura catalana. Una de les raons principals de l'èxit de la seva narrativa, que li assegura aquest caràcter d'autèntic clàssic, és el tractament dels mites i dels grans temes de la literatura universal amb una delicadesa extraordinària i, a més, des de plantejaments força originals: l'infortuni i l'orfandat –“El vailet del pa”-, la inadaptació i la nostàlgia –“El transplantat”-, la pietat i la dignitat de l'ésser humà –“Sor Sanxa”-, la gelosia –“Isabel de Galceran”-, el seductor –*La papallona*-, l'avarícia –*L'escanyapobres*-, la violència domèstica –“La bufetada”-, la submissió –“Natura”-, la calúnnia –*Vilaniu*-, l'especulació, la cobdícia i la traïció –*La febre d'or*-, el crim passional –“El drama de Vallestret”-, la follia –“On son els boigs?”, *La bogeria*- o els dimonis familiars –*Pilar Prim*².

Oller era un escriptor fàcil i brillant en castellà i, àdhuc, en francès. Malgrat això, en la seva obra de creació editada va emprar sempre el català, una llengua aleshores rudimentària, sense precedents a la utilització com a vehicle literari, per al conreu de la qual no comptava amb normativa, ni diccionaris, ni cap dels instruments propis de les llengües desenvolupades. Més greu, tampoc no disposava de mercat. Els destinataris potencials de la novel·la en català no passaven d'algunes dotzenes de lectors, pocs centenars, a tot estirar, al cas de títols de molt èxit. En aquells mateixos anys, els grans escriptors francesos venien desenes de milers d'exemplars de les novel·les més ben rebudes pel públic. És cert, tanmateix, que els novel·listes en castellà, com Pereda, Valera, Galdós o Clarín tampoc no aconseguien tiratges importants ni podien viure de la literatura. L'esforç que suposa la creació de l'obra narrativa de Narcís Oller, en fi, no es trobava en les millors condicions per assolir gaire gratificació, la qual cosa encara dona més valor als resultats.

En vida de l'escriptor, Agustí Calvet “Gaziel” en fa un elogi decidit considerant-lo el més genuí temperament novel·lístic que ha produït la Catalunya moderna i l'instaurador d'un gènere decisiu al renaixement literari català³. L'afer no és pas una qüestió menor, si s'accepta que no existeix una literatura de debò sense el desplegament del gènere narratiu. Admès que la narrativa és una peça imprescindible per donar categoria d'autèntica literatura a l'obra escrita, Oller hauria estat la peça clau del renaixement literari de Catalunya. No és gens estrany, doncs, que Agustí Escclasans, al moment del traspàs del novel·lista, es decidís a afirmar, sense dubtes, “Narcís Oller, i no temem errar-nos, serà el primer clàssic complet de la novel·lística catalana”⁴.

Però no sempre es va veure l'assumpte d'aquesta manera. Els comentaris d'Emilia Pardo Bazán en acabar la lectura d'una de les narracions ollerianes més rodones, *L'escanyapobres*, anticipen els motius que acabaran provocant una gran decepció al novel·lista: “es un estudio maravilloso –li fa saber en una carta de l'any 1884-, sobrio, enérgico, dramático del modo que pueden ser hoy los dramas; una cosa

² Les cites literals de la narrativa d'Oller són tretes de les *Obres Completes*, Barcelona, Editorial Selecta, 1948, essent anotades amb la sola menció *O.C.* i la pàgina corresponent. L'excepció és, naturalment, pels materials publicats a la premsa, esmentats de forma completa en cada ocasió, o inèdits.

³ Gaziel, “Pláticas literarias. En busca de las gallinas”, *La Vanguardia*, 22 de maig de 1925.

⁴ A. Escclasans, “L'obra de Narcís Oller”, *Mirador*, 30 de juliol de 1930

muy buena. Es demasiado bueno para la mayoría del público”⁵. Hauria pogut afegir que l’obra d’Oller era també excessiva, tal vegada, per a alguns crítics del moment.

Domènec Guansé va escriure, vuitanta anys enrere, que Oller fou enterament oblidat gairebé des del començament del segle XX. Enric Cassany confirma aquell diagnòstic tot i remarcant que més que d’oblit s’hauria de parlar d’obliteració, és a dir d’una acció deliberada amb voluntat d’esborrar o d’extirpar. Al final de la dècada de 1910-1920, afegeix Cassany, Oller era, literàriament, un enterrat en vida⁶. En efecte, l’obra d’Oller va patir de desqualificació en “unes proporcions que avui trobem increïbles”, segons que ha escrit Magí Sunyer⁷.

Pompeu Crehuet també ho denunciava: “Oller fou combatut amb violència, sovint pels mateixos que ell havia ajudat a encimbellar. Oller, indefectiblement, rebia les pedrades amb aquell somriure inconfusible i si bé cal dir que se’n sentia força. (...) Quan li negaven el pa i la sal, i el despullaven fins de la seva glòria literària, ell feia semblant d’acontentar-se modestament i irònica amb la seva condició de ciutadà”⁸. Tot això va tenir conseqüències importants. Narcís Oller va deixar d’escriure de forma prematura i va donar per acabada l’activitat de narrador quan tenia una infinitat de projectes literaris mig embastats.

L’escriptor va patir molt pel menyspreu i per la marginació. “Els joves d’avui – comentava amargament en una entrevista, ja a una edat molt avançada- em llegeixen molt poc, em tenen completament oblidat”⁹. Una nota manuscrita trobada entre els seus papers més íntims, remarca una frase de l’historiador britànic lord Macaulay¹⁰, en què sosté que no es pot avaluar correctament l’actuació d’un estadista fins als deu anys de la mort i afegeix, pel seu compte, “l’obra literària no pot ser imparcialment judicada fins als 50 o 60 anys després de sa creació”¹¹. Evidentment, estava pensant en ell mateix. Rafael Tasis assumia que amb *La febre d’or* i *La papallona* –que considerava les dues grans creacions d’Oller- “la nostra novel·la trobava potser les seves expressions culminants, i que assenyalaven un camí que malauradament fou menyspreat pels escriptors del noucentisme”¹².

⁵ N. Oller, *Memòries, Història de mos llibres i relacions literàries*, Valls, Cossetània, 2014, p. 297. Sobre la correspondència, N. Clemessy, “Une correspondance littéraire: Emilia Pardo Bazán à Narciso Oller”, *Travaux. XXIV. Aspects des civilisations ibériques, Amérique Latine, Espagne*, Saint Etienne, Université. Centre Interdisciplinaire d’Étude et de Recherche sur l’expression contemporaine, 1979, pp. 169-189. M. Mayoral, “Cartas inéditas de Emilia Pardo Bazán a Narcís Oller”, *Homenaje al Profesor Antonio Gallego Morell*, Granada, Universidad, 1989, II, pp. 389-410. A. M^a. Freire, *Cartas inéditas a Emilia Pardo Bazán (1878-1883)*, La Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1991.

⁶ E. Cassany, “Narcís Oller i l’art de la novel·la”, *Els Marges*, 58 (1997), p. 6.

⁷ M. Sunyer, Pròleg a V. de Moragas i Rodes, *Narcís Oller i de Moragas. La seva vida vista per un contemporani*, Valls, Institut d’Estudis Vallencs, 1995, p. 9.

⁸ P. Crehuet: “Narcís Oller”, *La Revista*, 30 (juliol-desembre de 1930), pp. 8-10.

⁹ D. Guansé, “Com prepara Narcís Oller l’edició de les seves Obres completes- La seva adaptació a les normes de l’Institut. Una escenificació de La Papallona”, *La Publicitat*, 15 de desembre de 1927.

¹⁰ T. B. Macaulay (1800-1859), Lord Macaulay, *Historia de la revolución de Inglaterra*, Madrid, Luis Navarro, 1882-1884.

¹¹ Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (A.H.C.B.). Fons Narcís Oller i Moragas. Nota manuscrita. 5D.53-8/C18-21.

¹² R. Tasis i Marca, “Barcelona i la novel·la. II. La recerca del temps perdut”, *Mirador*, 224 (18 de maig de 1933), p. 5.

Els efectes d'aquella hostilitat contra Oller, però, haurien desbordat la personalitat del novel·lista per fer mal a tota la literatura del país. Caterina Albert "Victor Català", també una gran marginada pels noucentistes, qualificava als il·lustres protagonistes d'aquella actuació de caire inquisitorial de bords d'esperit¹³. Tot plegat no és pas massa diferent d'allò que recordava García de Enterría a propòsit de Galdós sobre "el injusto eclipse a que le sometió la generación del 98"¹⁴. De la meua part, em limitaré a afirmar, ara i aquí, que Oller va ésser un gran escriptor i que va tractar sempre d'ésser útil al seu país i a la cultura catalana al moment decisiu de la segona naixença. Encara que fos únicament per això, la seva obra i la seva figura mereixen reconeixement i admiració.

Una roda de sínia que omple i buida catúfols sense parar

La vida és una roda de sínia –medita el novel·lista a un passatge de *La febre d'or*– que omple i buida catúfols sense parar¹⁵. Per a Narcís Oller, després de l'obliteració va arribar la reparació. El panorama començava a canviar quan la vida del novel·lista era prop del final. Gaziel va escriure aleshores que les seves novel·les admeten perfectament la comparació amb les que s'escriuen a l'Europa dels seu temps i afegia que allò més admirable a la seva obra no va ésser solament la creació de la novel·la catalana moderna, sinó el fet, únic a la història de la nostra cultura, que això va ésser realitzat en perfecta alineació amb les darreres tendències que imperaven a Europa, amb una sincronia que no s'havia donat mai ni tal vegada es donaria en el futur. Assenyalava que al corrent del realisme dominant a l'Europa de finals del segle XIX, Catalunya hi va tenir amb Narcís Oller una estrella pròpia. Es preguntava, en fi, de quin altre escriptor català podria afirmar-se res de semblant¹⁶.

A l'alçada de 1948, Maurici Serrahima en feia una valoració que mereix la pena recordar: "Jo no sé quin serà el nivell definitiu que donarà a l'obra de Narcís Oller el judici de les generacions venidores. Però el que ja se sap del cert és que, després de la baixada que marcà la generació passada, ha tornat a iniciar-se francament la pujada. Avui ja ningú no discuteix que Narcís Oller és el creador de la novel·la moderna a Catalunya, i som molts els que admetem que és el més complet dels nostres novel·listes. Però, en tot cas, el que sabem del cert és que la seva visió de vell no era una il·lusió de vell. Les seves obres es seguiran editant, i no es podrà parlar mai més de novel·la catalana sense parlar d'ell"¹⁷. Alan Yates ha fet notar que el temps li va retornar la fortuna que mereixia.

La perspectiva temporal permet situar cadascú al lloc que li correspon. Han passat prou anys per facilitar una valoració distinta, lluny del transfons d'aquell inexplicable escriptoricidi dels primers decennis del segle XX perpetrat pels noucentistes. Per a Oller, tal vegada, és ja arribada l'hora del judici final. Un judici que fins ara li ha estat extraordinàriament favorable. Sabem, gràcies a l'anàlisi d'Alan

¹³ Citat per V. de Moragas i Rodes, *Narcís Oller i de Moragas*, p. 144.

¹⁴ E. García de Enterría, Resposta al discurs de recepció de L. Á. Rojo a la Real Academia Española de la Lengua sobre *La sociedad madrileña en Galdós*, Madrid, 2003, p. 84.

¹⁵ *O.C.*, p. 361.

¹⁶ Gaziel, "Un gran fotógrafo", *La Vanguardia*, 1 d'agost de 1930.

¹⁷ M. Serrahima, "El món de Narcís Oller", a N. Oller, *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1948, p. 1455.

Yates, que “va ser el mateix Oller qui, gairebé ell sol, va posar la novel·la catalana al mateix nivell que els homòlegs europeus”¹⁸. Sergi Beser, un altre dels grans especialistes en l’obra de Narcís Oller, ha afinat el diagnòstic: “li correspon –escriu– un lloc important dins la narrativa europea del segle XIX i, si bé no figura entre els grans mestres –Balzac, Dickens, Galdós, Tolstoi, Eça de Queirós...– no resta pas gaire lluny d’ells; a més, representa per a la cultura catalana el mateix que aquests autors per a les cultures nacionals respectives”¹⁹.

L’anàlisi moderna de l’obra literària d’Oller s’ha multiplicat espectacularment als darrers cinquanta anys. A banda de molts treballs en forma d’articles publicats a revistes acadèmiques i de col·laboracions a obres col·lectives, he pogut comptar fins a dotze tesis doctorals dedicades a ell de forma exclusiva, o principal, entre 1970 i 2010, de les quals solament quatre a la Universitat de Barcelona, i set a distintes universitats nord-americanes i franceses²⁰. És un balanç realment impressionant. No cal afegir gaire res.

No obstant, penso que hi ha encara molt per descobrir a l’obra de Narcís Oller. La meva aproximació d’ara s’encamina a un aspecte concret, que fa referència a la presència de la ciència econòmica, tant al terreny de la teoria com al de la l’anàlisi de la realitat, dins de la seva obra. Per tal de detectar el contacte entre literatura i economia, l’espai d’intersecció entre ambdós camps del coneixement i de la creació, procedeixo a identificar els aspectes econòmics que es tracten a l’obra narrativa en català de Narcís Oller, però també als articles publicats a la premsa i, encara, a alguns materials en llengua castellana, tant impresos com inèdits. Es tracta de les sis novel·les –*La papallona* (1882), *L’escanyapobres* (1884), *Vilaniu*, (1886), *La febre d’or* (1890-1892), *La bogeria* (1898) i *Pilar Prim* (1906)-, i d’un centenar llarg de contes i altres narracions curtes, que va editar en sis volums amb títols que fan referència a elements del dibuix i de la pintura –*Croquis del natural* (1879), *Notes de color* (1883), *De tots colors* (1888), *Figura i paisatge* (1897), *Rurals i urbanes* (1914) i *Al llapis i a la ploma* (1918).

A més, he revisat més d’una quarantena d’escrits publicats a la premsa periòdica, entre els quals destaquen vint-i-un articles al diari *La Vanguardia* de Barcelona. Quinze d’ells han estat inventariats i publicats per Carlota Duran²¹. Els altres sis, que he pogut localitzar per primera vegada que jo sàpiga, duen els títols següents: “¡Al campo! ¡Al campo!” (5 d’agost de 1888), “Bucólicas” (28 d’octubre de 1888), “Nuestra chapuceria” (14 de març de 1889), “Ante París. Observaciones al vuelo” (20 de juny de 1889), “Novelli y nuestro público” (12 de juliol de 1889) i “Reforma indispensable” (13 de novembre de 1889). També donen molt joc les voluminoses

¹⁸ A. Yates, *Narcís Oller. Tradició i talent individual*, Barcelona, Curial, 1998, pp. 44-61.

¹⁹ S. Beser, “Les limitacions narratives de Narcís Oller”, a G. Colon ed., *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1977, pp. 333-347 (vegi’s p. 336).

²⁰ No tinc pas la seguretat d’absoluta d’haver esgotat les possibilitats de localització. Però la xifra impressiona: dotze doctors han dedicat les seves energies intel·lectuals a estudiar l’obra d’Oller.

²¹ Epíleg a R. M^a. Cabré, *La Barcelona de Narcís Oller. Realitat i somni de la ciutat*, Valls, Cossetània, 2004, pp. 97-311. La resta, fins als altres vint-i-un, són de *Miscelánea Científica y Literaria*, *La Bomba*, *La Renaixença*, *Lo Renaixement*, *L’Avenç*, *Il·lustració Catalana*, *La Veu de Catalunya* i *Almanach de l’Esquella de la Torratxa per a 1894*.

Memòries literàries que va enllestir²², amb una informació molt important i difícilment substituïble, i l'assaig biogràfic escrit pel seu cosí Vicenç de Moragas.

Alguns fets fonamentals a la vida de Narcís Oller

Narcís Oller, nascut a Valls el 10 d'agost de l'any 1846 i mort a Barcelona el 26 de juliol de 1930, era fill de Josep Oller i de Rosa Moragas, tots dos provinents de famílies de propietaris benestants d'aquella població. El pare, Josep Oller (1813-1848), hereu del patrimoni familiar, era advocat i va exercir de fiscal al Tribunal de Primera Instància de Tarragona des del 1841 fins a la seva mort el 1848, amb solament trenta-cinc anys.

Havia començat els estudis de Dret a la Universitat de Cervera el curs 1826-1827 i va obtenir el títol l'any 1833. Fou company i amic de Vicenç de Santgenís, Joaquim Sostres, Macari Codoñet i Salvador Maluquer i Aytés, amb els que compartia les idees liberals, no gaire esteses en aquells anys entre els estudiants de la Universitat cerverina. Tots ells varen formar part del nucli promotor del corrent progressista a la Catalunya de l'etapa final de l'Antic Règim. Josep Oller va tenir dos fills: el gran, Narcís, no arribava encara als dos anys i mig al moment de la seva mort. El petit, Josep, aleshores de pocs mesos, va morir l'any 1853. Narcís Oller, doncs, a més d'ésser orfe de pare des de molt petit, pràcticament no va tenir germans. Aquestes són dades molt importants a la seva biografia que expliquen la relació especialment intensa amb els oncles i els cosins.

Per part de mare, Josep Oller duia el cognom Yxart, una altra família benestant de propietaris de Valls i de la zona de Tarragona, que procedia de l'Occitània francesa. Josep Oller i el seu cosí Francesc de Paula Yxart i Vives, es varen casar amb dues germanes, Rosa i Joana de Moragas i Tavern. Per tal motiu, els seus fills respectius, el novel·lista Narcís Oller i Moragas i el crític literari Josep Yxart i Moragas (1852-1895), així com els sis germans d'aquest darrer, tenien un parentesc doble ja que eren cosins germans per la banda Moragas i cosins de tercer grau pel cantó dels Yxart.

La mare de Narcís Oller, Rosa de Moragas Tavern (1821-1876), era la gran de vuit germans. Un cop vídua, l'any 1848, va instal·lar-se de nou a la casa dels Moragas, sempre a Valls, on ja havia heretat el més gran dels nois, Josep de Moragas i de Tavern (1823-1876), a causa de la defunció del pare, també advocat, Fidel de Moragas i Dot l'any 1841. La influència més rellevant a l'etapa infantil i a l'adolescència per a la formació d'Oller fou la de l'hereu Josep de Moragas i de Tavern, cap de família i padrí de bateig seu, que exercia la professió d'advocat. Home molt culte i liberal, d'idees progressistes, va formar una excel·lent biblioteca, on Narcís Oller es va submergir en la lectura dels autors clàssics antics i dels escriptors romàntics com també d'un nombre força notable d'obres de referència sobre llengua i literatura catalanes i llibres dels primers intel·lectuals moderns en català²³.

A la casa familiar dels Moragas també s'havia criat i educat, per la mateixa causa de restar orfe de pare des de molt nen, Estanislau Figueras i Moragas, igualment

²² N. Oller, *Memòries. Història de mos llibres i relacions literàries*, Valls, Cossetània, 2014.

²³ E. Olivé Serret, *Els Moragas*, Tarragona, Diputació, 1998. A les pp. 479-497 reproduceix una part del catàleg d'aquesta biblioteca.

advocat, que va ésser el primer President de la República espanyola. La família Moragas procedia de l'antiga noblesa barcelonina, ja que tenien la condició de ciutadans honrats. També era d'origen aristocràtic l'àvia materna de Narcís Oller, Teresa de Tavern Núñez Pastor (1798-1871) i, a més, per partida doble, ja que era filla del noble francès Jeroni de Tavernne, refugiat a Catalunya durant la Revolució Francesa fugint del Terror²⁴, i per banda materna descendia dels Pastor, infanzones d'Aragó²⁵. Per aquest cantó, en conseqüència, Oller provenia de tres nissagues de la noblesa no titulada de Barcelona, Occitània i Aragó.

A través de la tieta àvia Nicolasa de Tavern Núñez Pastor, Oller estava emparentat amb el lletrat Joan de Batlle (Tarragona, 1780-Barcelona, 1845), administrador dels béns a Catalunya del Duc de Medinaceli, diputat a les Corts de Cadis i membre de la Mesa d'aquell Parlament, que va presidir l'any 1812. El clan dels Moragas-Yxart-Oller-Tavern-Batlle constituïa una família “numerosíssima, solo comparable a las primitivas tribus de que habla la Biblia” assenyala Josep Yxart²⁶. Però no era pas solament molt nombrosa sinó també –almenys vista dos-cents anys després– molt complicada. Així que el panorama familiar va acabar essent laberíntic. El mateix Yxart explica: “achaque era de mi familia enlazar entre sí sus distintas ramas”²⁷. Recorda també que es reunien molt sovint a Barcelona “varios primos y cuñados a la vez por los repetidos enlaces entre primos que acabaron por lograr que ni los mismos de la familia entenderíamos nuestro parentesco”²⁸.

L'exemple dels personatges familiars masculins més propers, referències principals per a Narcís Oller durant tota la vida, foren titulats universitaris, tots llicenciats en Dret, d'idees decididament progressistes i d'afeccions molt pregones per la literatura, la història, la música, l'art i la fotografia. Les dones de la família tenien, per allò que ara podem conèixer, un nivell cultural molt elevat, cosa aleshores força excepcional no solament a Catalunya sinó a tot Europa. Familiar d'un president de les Corts de Cadis i del primer president de la República espanyola i descendent de la fusió de tres llinatges nobiliaris són uns antecedents que lliguen poc amb la classificació sociològica que es penja habitualment a Narcís Oller. Aquesta sola circumstància, la proximitat de tants personatges de molt elevat nivell de formació intel·lectual, en fan un cas excepcional a la seva època, on encara era molt majoritària arreu la població analfabeta i absolutament baixa la xifra de persones amb estudis superiors.

Es molt comú imputar a Narcís Oller una clara i definida pertinença a la burgesia. Si tant es simplifica l'anàlisi sociològica, aquesta atribució s'hauria de considerar vàlida, però, certament, tindria poca utilitat. Si s'utilitza el concepte de classe burgesa en el sentit de Karl Marx, com a propietaris dels mitjans de producció, Oller i els seus familiars eren ben poc burgesos. Formaven part d'una autèntica élite social, d'ascendència nobiliària, amb un nivell de cultura molt superior a la mitjana dels membres de les classes més benestants de la Catalunya de l'època. Propietaris rurals i professionals del Dret, poca cosa tenien a veure amb la burgesia industrial, que era,

²⁴ V. De Moragas i Rodes, *Narcís Oller i de Moragas*, p. 24. Oller en coneixia perfectament la lletra com ho prova l'anotació manuscrita a la còpia d'un text d'Alfonso Leroy: “Lletra de mon besavi matern Jeroni Tavern”. A.H.C.B. 5D.53-1/C1-15

²⁵ V. de Moragas i Rodes, *Narcís Oller i de Moragas*, p. 24.

²⁶ J. Yxart, *Escrits autobiogràfics 1872-1889*. A cura de Rosa Cabré, Lleida, Punctum, 2007, p. 92.

²⁷ J. Yxart, *Escrits autobiogràfics*, p. 79.

²⁸ J. Yxart, *Escrits autobiogràfics*, p. 93.

sense cap mena de dubte, la classe dominant al segle XIX català. Resulta molt més explicatiu classificar-los com a classe mitjana-alta de professionals molt qualificats i de gran cultura, amb antecedents aristocràtics.

Oller fa els estudis de batxillerat a Valls amb qualificacions remarcables, sobretot en tres matèries: Llatí, Francès i Matemàtiques. Acaba el batxillerat a Barcelona i s'inscriu a la Universitat per seguir la carrera de Ciències, però ha d'aprovar un primer curs preparatori l'any 1865, a la Facultat de Filosofia i Lletres, on serà alumne de tres molt brillants professors: Manuel Milà i Fontanals, que impartia Literatura General i Espanyola, Antoni Bergnes de las Casas, a càrrec de la Literatura Grega i Llatina, i Joaquim Rubió i Ors, que era catedràtic d'Història Universal. Les inclinacions intel·lectuals cap a la literatura i cap a la història reberen, segurament, un notable impuls d'aquests mestratges. El fet, però, és que allà canvia de projecte personal i decideix seguir els estudis de Dret. Des del curs 1866-1867, ja a la Facultat de Dret, cursa entre altres les assignatures d'Economia Política i Estadística i Dret Mercantil amb el mercantilista Manuel Duran i Bas i l'economista liberal Josep Domènech i Coll, el més destacat deixeble de Laureà Figuerola, tots dos probablement els millors economistes del darrer terç del segle XIX català.

Acabats els estudis universitaris, Oller fa de passant d'advocat al despatx de l'oncle Josep de Moragas i de Tavern a Tarragona (1871-1872) i de fiscal suplent també a Tarragona (1872-1873), però després guanya per oposició una plaça de secretari de la Diputació de Barcelona amb un sou excel·lent, que no va evitar la decisió de dimitir gairebé vuit anys més tard, el maig de l'any 1881, per dedicar-se a una feina distinta, com és el treball de procurador dels tribunals, que va exercir durant la major part de la vida activa. Fiscal dels tribunals de justícia, membre de l'alta administració provincial i procurador, és clar que durant la llarga trajectòria professional va disposar d'uns immillorables observatoris sobre la vida econòmica i empresarial del país.

Es va casar amb Esperança Rabassa i Pont, òrfena de pare i mare, el 16 de maig de 1874 i va tenir tres fills: el metge Josep, la pintora Maria i l'advocat i també novel·lista Joan. La professió dels fills no fou pas una dada indiferent per a Narcís Oller quant als interessos i als temes de la seva narrativa. La major part de les vacances d'estiu, durant pràcticament tota la vida del matrimoni, varen passar-les a Puigcerdà, hostatjats a casa dels cunyats Dolors Rabassa i Miquel Salvadó. Per aquesta banda, Oller sí va entrar en contacte directament amb els interessos i les preocupacions dels industrials catalans, ja que el cunyat tenia una fàbrica de teixits de llana a Sant Martí d'Aravó, un llogarret veí de Puigcerdà.

Des dels primers moments en que expressa algun posicionament polític, Narcís Oller apareix com un defensor incondicional de la llibertat individual com a principi superior que ha d'informar tots els aspectes de la vida en societat. El periodista puertorriqueny Antonio Cortón, que l'havia tractat personalment, el qualificava de republicà en política, lliurepensador en religió i modernista en l'art. Liberal convençut, Oller posa per damunt de qualsevol altra consideració l'Estat de dret i el respecte per la llibertat de les persones. En conseqüència, condemna sense pal·liatius el despotisme dels absolutistes tant com la barbàrie política quan s'exercia des de les esquerres. Va ésser obertament antimilitarista i va afiliar-se al nacionalisme catalanista²⁹.

²⁹ J. Maluquer de Motes, "El pensament polític de Narcís Oller", *Revista de Catalunya*, 293, gener-març de 2016, pp. 17-29.

Oller, que tenia una sòlida formació matemàtica i econòmica, va ésser professionalment molt a prop del món de l'empresa des que va abandonar la burocràcia de la Diputació provincial de Barcelona per treballar pel seu compte com a procurador. També es va ocupar dels afers i litigis de molts dels personatges de la vida pública de la Barcelona de la seva època. Home obert, optimista, cordial, generós i gran conversador, va ésser amic íntim d'un gran nombre dels intel·lectuals i artistes d'aquell ambient extraordinari d'entresigles, des dels escriptors Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà, Francesc Matheu, Joaquim Bartrina, Caterina Albert –Victor Català-, Raimon Casellas, Magí Morera, Joan Alcover o Joan Maragall fins als pintors Santiago Rusiñol, Modest Urgell i Ramon Casas, el compositor Francesc Tàrraga, els arquitectes Lluís Domènech i Montaner i Antoni Gaudí o el metge Bartomeu Robert.

Va mantenir una estreta relació d'amistat, així mateix, amb els grans escriptors castellans del seu temps, sobretot amb José María de Pereda, Benito Pérez Galdós i Emilia Pardo Bazán, però també amb Leopoldo Alas –Clarín-, Juan Valera, Marcelino Menéndez Pelayo o Teodor Llorente. Fora d'Espanya, fou gran amic de l'escriptor rus Isaac Pavlovsky o del francès Albert Savine. De moltes d'aquestes relacions n'ha restat una interessantíssima correspondència, ja publicada en una molt gran part.

Un gran fotògraf social

L'epígraf que encapçala aquest apartat correspon exactament al títol que Gaziel va donar a l'article dedicat a Narcís Oller que publicava al diari *La Vanguardia* pocs dies després de la seva mort. “Oller –assenyala- es el gran fotógrafo social de la Cataluña ochocentista, en el último tercio de siglo; de aquellos tiempos en que según José María de Pereda, que fue amigo y huésped del novelista catalán, París olía a carbón, Barcelona a gas y Madrid a cuadra de caballo”³⁰.

A finals dels anys 1860 Oller havia començat a col·laborar a la premsa en castellà, sovint amb pseudònim, de la mà del seu amic de la infància Joan Tomàs Salvany, també de Valls, que havia fundat i dirigia a Barcelona *El Tío Camueso*. Al voltant de 1872 escriu una novel·la, també en castellà, que no arriba a publicar. A finals de l'any 1874, Oller entra en contacte amb un grup d'estudiants de Dret organitzats en l'Ateneo Escolar de Derecho, que integraven, entre altres, els cosins Joan Maluquer i Viladot i Frederic Renyé i Viladot, així com Josep Fiter i Inglés i Marcelino Menéndez Pelayo. El grup editava dos o tres cops al mes una publicació prou endreçada, amb el títol de *Miscelánea Científica y Literaria*. A sol·licitud d'aquells joves que muntaven la revista, Oller donarà a Maluquer el poema “A Esperanza” i el seu cosí Josep Ixart un altre titulat “Álvarez —En el castillo de Figueras”³¹.

D'allà neix una relació d'amistat que deriva en algun intercanvi epistolar pel qual sabem que Oller aleshores no era partidari d'escriure en català. Quan Joan Maluquer l'any 1875 publica a la revista *La Renaixensa* la novel·la “Guillem

³⁰ Gaziel, “Un gran fotógrafo”, *La Vanguardia*, 1 d'agost de 1930.

³¹ J. Maluquer i Viladot, “José Yxart (Recuerdos de ayer)”, *La Vanguardia*, 12 de juny de 1895. Aquest escrit va ésser motivat per la mort d'Yxart, alguns dies abans. Maluquer qualificava Yxart de “el primero de nuestros críticos” i el descrivia així: “a pesar de tener pocos años más que yo, parecía un verdadero niño, por su físico delicado y enfermizo y su extremada modestia”.

d'Alentorn"³², Oller –que era deu anys més gran i estava escrivint la novel·la en castellà *El pintor Rubio*- li recomana “amic Joan, no escriviu en català, això és perdre el temps; en castellà és com podeu ésser prompte conegut”³³. La resposta de Maluquer emfasitzava la seva ferma decisió d'utilitzar el català en tota l'obra literària, com efectivament va fer en alguns poemes i en una obra de teatre –*Lo Comte de Pallars*- escrita als anys següents.

No massa temps després, Oller, amb Yxart, va incorporar-se a la tertúlia de *La Renaixença*, al local de la redacció d'aquesta revista, on acudien Àngel Guimerà o Pere Aldavert, a banda dels joves cosins Maluquer i Renyé. D'una forma que ha estat explicada moltes vegades, de la mà de Joaquim Riera i Bertran, s'integra al grup de *La Renaixença* i s'acosta als Jocs Florals i al catalanisme. Vers 1877-1878 es decideix a canviar de llengua i d'interessos literaris de manera radical. Va veure finalment clar, segons explica a les *Memòries literàries*, que entre l'escriptor i la seva llengua nadiua hi ha un nexa tan estret que no té substitució possible. De fet, Oller va veure clares moltes altres coses, que es trobaran sempre més en tota l'obra literària, entre elles, i de forma principal, l'opció incondicional pel realisme³⁴.

L'anunci d'aquell gran tombant intel·lectual és el primer llibre *Croquis del natural*, de l'any 1879, autèntica acta de naixement de la narrativa moderna a Catalunya com el propi títol reflecteix. La definició és acompanyada per un manifest compromís visual amb el realisme. En efecte, la portadella d'aquell volum inclou un gravat que representa una càmera fotogràfica accionada per una mena de nimfa, amb les inicials N.O. al centre³⁵. Tot i que no en sabem res del cert, estic convençut de què es tracta d'un disseny fet pel mateix Oller, coneguda la gran afició pel dibuix i per la fotografia. La càmera fotogràfica és el símbol triat amb la finalitat de deixar clars els seus propòsits i també el motiu que vincula tota l'obra sencera, ja que aquest senyal d'identitat serà inclòs als primers onze llibres, tots els que va publicar en vida llevat del darrer³⁶.

³² *La Renaixença*, 5, 2, 24, 25, 26, 27, 28, 29 i 30.

³³ J. Maluquer i Sostres, *Joan Maluquer i Viladot. Jurisconsult i polític*, Barcelona, Pòrtic, 1995, p. 54.

³⁴ Oller suposa el punt àlgid del realisme a Catalunya, com ha observat en un treball fonamental A. Tayadella, “Narcís Oller i el Naturalisme”, a M. de Riquer, A. Comas i J. Molas eds., *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, VII (1986), pp. 605-668 (p. 652).

³⁵ R. Cabré, pròleg a N. Oller, *Croquis del natural*, Valls, Cossetània, p. 20.

³⁶ Es tracta d'*Al llapis i a la ploma*, publicat per la Il·lustració Catalana l'any 1917.

La càmera fotogràfica viatja sempre amb la crítica quan s'ocupa de Narcís Oller, perquè hi ha una coincidència absoluta en remarcar la condició d'observador excepcional del novel·lista. El crític valencià Felip Benici Navarro hauria estat, segurament, el primer a emfasitzar la qualitat extraordinària dels escrits de Narcís Oller en aquest terreny i a posar-la en relació amb la fotografia. "La principal qualitat del Sr. Oller –remarca– es la observació, una perspicacia especial pera acusar los objectes ab quatre trasos deixantlos fixats com una fotografia"³⁷.

La imatge de l'obra d'Oller com un treball anàleg al d'una càmera fotogràfica és present a una molt gran part dels crítics que se n'ocuparen i des de bon començament. Així, per exemple, Ramon Arabia interpreta la primera novel·la, *La papallona*, com "una veritable galeria fotogràfica: no hi intervenen menys de vint personatges i fins los més humils nos passa lo que en los de primer terme; a tots los havem vist, los havem tractat, los trobem pel carrer cada dia"³⁸.

El crític Joan Sardà desenvolupa la mateixa idea de remarcar la versemblança de les personalitats actives a la narrativa de Narcís Oller. En abordar les situacions descrites a *La febre d'or*, i sobretot els personatges que les protagonitzen, escriu "viven todos, a todos los conocemos, los tratamos, los vimos hace nueve o diez años. Acaso les pondríamos hasta nombres propios, buscándolos cada cual en el círculo de nuestras particulares relaciones. Tú, lector, has conocido a un Gil Foix, a un Eladi [Balenyà]; yo les he conocido. I ¿Dónde? ¿Cuándo? Ni tú ni yo podríamos acaso precisar lo ni asegurar que fuesen los que presumimos; pero que hemos cruzado nuestra mano y nuestro saludo con ellos, que acaso un día, vencidos de la fiebre de oro y arrollados por la oleada prepotente, les confiamos nuestro dinero y nos enriquecimos con ellos para arruinarnos después también con ellos, esto nos aparece indudable"³⁹.

Frederic Rahola, un dels crítics més intel·ligents de l'obra d'Oller de molt primera hora, remarcava que a més d'un valor literari innegable, les seves novel·les tenen, i han de tenir sempre més, la qualitat de document històric, de la mateixa manera que hauria de succeir amb la fotografia per exhibir la indumentària del passat, atès que per aquell conducte es podria conèixer la manera d'ésser íntima, més autèntica, de la societat. En canvi, l'historiador en sentit estricte, a diferència del narrador realista, solament esmenta els fets d'especial rellevància i les qüestions més importants. Per a Rahola, la narrativa realista, i de forma particular les novel·les d'Oller, poden copsar els elements més profunds i menys aparatosos de la realitat. L'escriptor assumeix el repte de fotografiar les batregades més ocultes de la vida social⁴⁰.

Víctor Català comparteix absolutament aquest diagnòstic, ja que qualifica Oller com "l'historiador més clarivident de la vida catalana, més concretament barcelonina"⁴¹. És, doncs, en un horitzó no pas d'inventari dels fets singulars, de l'annalística "événementielle", sinó de registre dels fets comuns i reiteratius, d'anàlisi sociològica i

³⁷ F. B. Navarro, "Lo llibre dels Jochs Florals de Barcelona, en l'any XXI de llur restauració", *La Renaixensa*, 9, 2, 11 (15 de desembre de 1879), pp. 508-514. Vegi's p. 513.

³⁸ R. Arabia i Solanes, "La Papallona per Narcís Oller", *La Il·lustració Catalana*, III, 30 d'octubre de 1882, pp. 247-250 (p. 250).

³⁹ J. Sardà, "Narciso Oller. La febre d'or", *La Vanguardia*, 4 de maig 1891. També a Sardà, *Art i veritat. Crítiques de novel·la vuicentista*, Curial, Barcelona, 1997.

⁴⁰ F. Rahola, "La Febre d'Or", a *La Vanguardia*, 12 de gener de 1893.

⁴¹ Citat per V. de Moragas i Rodes, *Narcís Oller i de Moragas*, p. 143.

de psicologia social de la vida col·lectiva però també de les actuacions individuals, cap a on l'escriptor va enfocar la lent de la seva càmera.

Aquests punts de vista tan coincidents en definir la narrativa d'Oller com un treball d'historiador que utilitza l'escriptura a la manera d'una càmera fotogràfica són compartits en una molt gran part pel mateix novel·lista. “La bona novel·la –escriu en una de les seves reflexions breus, que agrupa sota el títol de “Guspires”- és sempre un bell miratge de vida real”⁴². Oller lliga estretament novel·la i història perquè interpreta que la narració realista és pura història, per bé que d'una classe especial. “La novela moderna –remarca en una nota manuscrita- ja no és una fantasia de l'imaginació pera entretenir a las senyoras, sinó una obra sèria en la que cad'un dels seus detalls està comprovat y en la qual las furas del sigle vinent trobaran escrita, dia per dia, l'història dels nostres temps”⁴³. Per tant, és un autèntic treball d'historiador, des del moment que la ficció es fa enrere, o almenys cedeix presència i comparteix protagonisme amb la comprovació documental.

Hi ha una coincidència absoluta entre crítics i historiadors de la literatura a l'entorn del caràcter realista, tal com ha reconegut Enric Cassany, en definir Oller, juntament amb Balzac, Zola i Galdós, com a historiadors de la societat del seu temps⁴⁴. Però els escrits d'Oller no són pas, únicament, un cas de fidelitat i d'ajustament a la descripció de les formes de vida, com es podria reconèixer a tots els bons escriptors realistes de qualsevol època. Altres aproximacions a la seva obra van força més enllà, fins al punt de considerar-la com una font imprescindible per als treballs dels historiadors. Així ho creu, per exemple, el poeta i novel·lista Alfons Maseras, quan es mostra convençut de valorar-la com un instrument historiogràfic de primer ordre: “els historiadors futurs del segle XIX català no podran prescindir de llegir, almenys per saturar-se de l'ambient de l'època, les novel·les de Narcís Oller, car tot i ésser ficció no deixen d'ésser història, història o realitat vista per un observador alerta i penetrant”⁴⁵.

La presentació de Narcís Oller com a autèntic historiador va rebre, encara, un decidit reforç de part de Josep Maria de Sagarra en una ja avançada postguerra franquista. L'època històrica de la Restauració hauria gaudit d'una veritable fortuna pel fet d'ésser l'única de les etapes de la història catalana que va comptar amb un cronista moral i amb un novel·lista autèntic, justament en la persona de Narcís Oller. Ningú abans d'ell, assenyala expressament Sagarra, ni ningú darrere seu, va intentar al nostre país la gran aventura literària, aquesta aventura que en tantes èpoques i en tants llocs d'Europa ha estat realitzada, de vegades genialment i plenament, i que aquí a la nostra Catalunya i a la nostra Barcelona solament ell va tenir potència i voluntat de fer⁴⁶.

Trobem sovint afirmacions força coincidents amb aquest judici. Per exemple, des de l'exili a Xile, Domènec Guansé no tenia cap dubte a assegurar que Oller “reflectí la vida, els caràcters dels seus contemporanis, amb una lucidesa i uns dots d'observador

⁴² “Guspires”, *O.C.*, p. 1446.

⁴³ Citat per A. Yates, *Narcís Oller*, p. 264.

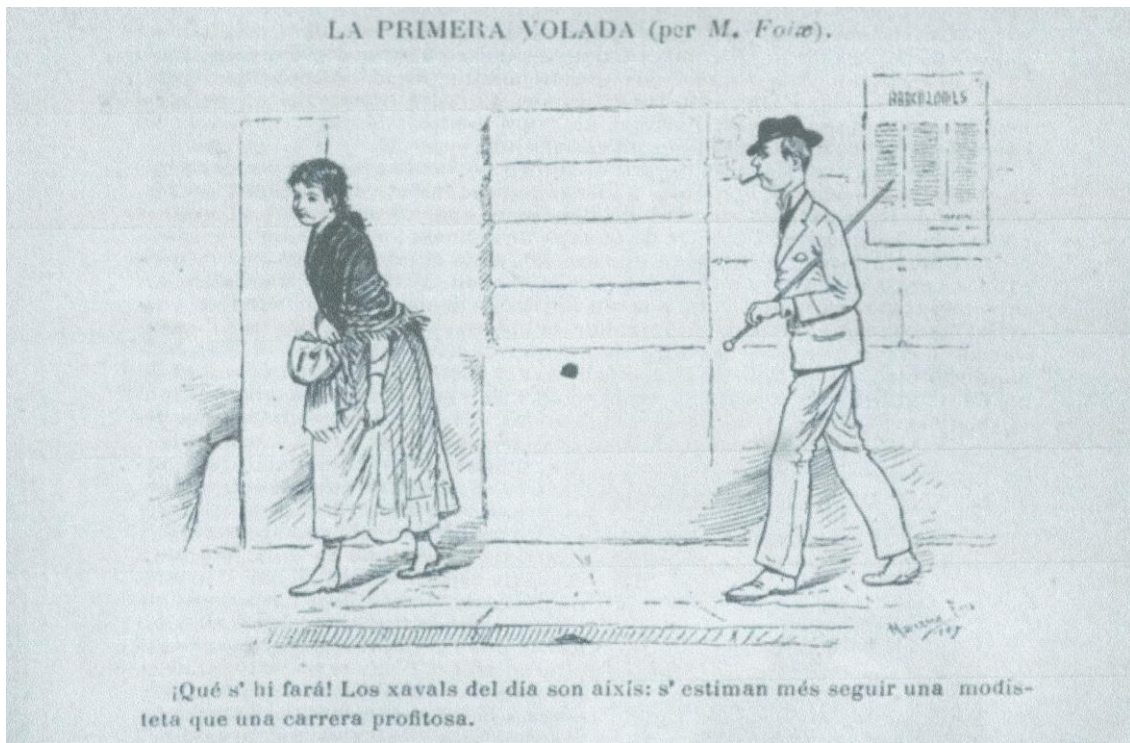
⁴⁴ E. Cassany, “Senyals de crisi: la narrativa catalana de la Restauració”, a *Xè Congrés d'Història de Barcelona “Dilemes de la Fi de Segle, 1874-1901”*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, 2007, p. 265.

⁴⁵ A. Maseras, “Narcís Oller i els seus contemporanis”, *Mirador*, 321 (11 d'abril de 1935), p. 6.

⁴⁶ J. M^a. de Sagarra, “Don Narciso Oller”, *Destino*, 30 de juliol de 1955, pp. 8 i 23

i de psicòleg que a Catalunya no han estat superats”⁴⁷. Ja molts decennis després, en temps força propers als nostres, Camilo José Cela desenvolupava la mateixa idea aplicada a *La febre d’or*, en assenyalar que l’historiador que vulgui entendre aquella Barcelona hauria de llegir la novel·la amb atenció perquè constitueix l’inventari “de una forma de vida, de unas preocupaciones, unos caracteres y unos hombres, unas mujeres y unos sistemas que cualifican y puntualizan el tiempo”⁴⁸.

L’estudiant i la cosidora

Dibuix de Marià Foix (1856-1914), inspirat en *La papallona*, de Narcís Oller.

Tots aquests judicis són força coincidents i alhora ben convincents. Gairebé tota l’obra de Narcís Oller és inspirada en algun fet cert o en esdeveniments reals. Uns quants dels seus relats són pura narració històrica, d’extrema fidelitat als fets ocorreguts. Segurament, el més remarcable, des d’aquest punt de vista, és “La mort d’en Reyes”, incorporat al volum *Rurals i urbanes* que va editar l’any 1914⁴⁹. Oller afegia al títol d’aquesta narració el subtítol “Històric”, amb el que pretenia remarcar la voluntat de precisió en la relació dels fets, que també foren explicats per Benito Pérez Galdós⁵⁰. Però ni tan sols en aquesta ocasió de la narració d’uns fets de gran notorietat dins la vida política de l’època, Oller no pretenia compondre un text d’història en el sentit acadèmic. Prova definitiva és que no va procedir a la datació dels fets, la primera de les exigències d’una construcció historiogràfica. També alguns dels seus reculls de contes, tal com

⁴⁷ D. Guansé, “La Cultura. Centenari de la naixença de Narcís Oller”, *Germanor. Revista dels catalans de Xile*, 510-511, agost-setembre de 1946, pp. 28-29. Citat per M. Corretger, *Domènec Guansé, crític i novel·lista*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2011, p. 109, nota 201.

⁴⁸ C. J. Cela, Introducció a N. Oller, *La febre del oro*, Barcelona-Madrid, Enciclopèdia Catalana i Alianza, 1986.

⁴⁹ *O.C.*, pp. 1186-1189.

⁵⁰ Al volum *España sin rey*, Madrid, Alianza, 2009. Dins la sèrie dels *Episodios Nacionales*.

Figura i paisatge, Rurals i urbanes o Al llapis i a la ploma, inclouen petites històries o records de la infància i de la joventut, per bé que no pretenen ésser autobiogràfics.

Tenen caràcter històric, així mateix, els contes relatius a l'epidèmia de còlera de 1854 i a la revolució de 1868⁵¹, però Oller no tracta per res de descriure els fets, sinó d'explicar la seva particular percepció d'aquelles situacions excepcionals. Moltes altres narracions curtes presenten fets reals i concrets, com ara "Els nuvis de Verdum", conte relatiu a les destrosses produïdes per un aiguat, o "Justícia popular", que fa referència a l'actuació d'una partida de Matiners durant la guerra d'aquest nom o Segona Guerra Carlista, però el tractament en ambdós casos és de clara ficció. Fins i tot "Sor Sanxa", una història medieval, que, si no era inspirada en la vida contemporània, havia pres cos a partir d'una descripció precisa. Partia del text d'un historiador, en què s'esmentava l'actuació d'aquesta religiosa, autoritzada pel rei Joan I d'Aragó a despenjar els cadàvers dels ajusticiats a les forques de Barcelona i a donar-los sepultura. Oller tenia a casa seva una reproducció del quadre del pintor Francesc Torrescassana sobre aquest tema⁵². Amb tot, encara quan aborda fets autèntics, la prioritat del narrador és purament literària, governada per criteris artístics i creatius o de qualitat estètica.

Un cicle econòmic a la narrativa de Narcís Oller

La conversió al realisme de Narcís Oller fou absoluta i mantindria aquesta posició durant la resta de la seva vida, no solament dins l'esfera literària sinó en qualsevol manifestació artística com posen de manifest, per exemple, els criteris expressats sobre la pintura. Per aquesta banda es produeix la decisió d'abandonar la llengua castellana, molt més ben equipada per a la creació literària que el rudimentari català de la seva època, mancat de tots els instruments moderns. De fet, l'aposta pel realisme, a criteri d'Oller, era incompatible amb la utilització literària d'una llengua absent de la parla comú dels individus que vivien a les seves novel·les. Impossible fer enraonar els personatges populars en una llengua que, en realitat, els era pràcticament desconeguda. Oller passa del castellà al català com escriptor, doncs, per causa del seu projecte literari.

La narrativa d'Oller pot ésser llegida com un esforç, força reeixit, "per a crear una obra unitària i fer de les seves novel·les fragments d'una creació única: el retrat sentimental, i crític alhora, de la societat catalana"⁵³. Les paraules de Sergi Beser en aquest punt remetent Oller a Honoré de Balzac. No es pot encertar més el joc dels seus interessos intel·lectuals i la seva adscripció. Dins del projecte literari de Narcís Oller, es distingeix una línia d'investigació i de creació essencial que té al bell mig l'objectiu de desvetllar l'estructura de l'economia catalana, en el marc de l'Europa moderna, i que configura un autèntic cicle econòmic dins l'obra del novel·lista, tal com va suggerir Maria Nunes. A aquesta línia creativa del cicle econòmic s'hi hauria d'incloure la

⁵¹ "L'any 54" i "La revolució de setembre", recollits al volum *Figura i paisatge*, Valls, Cossetània, 2011, pp. 69-73 i 127-139.

⁵² Nota necrològica de *La Veu de Catalunya*, 27 de juliol de 1930..

⁵³ S. Beser, "La novel·la d'un personatge sense novel·la, el Josep Rodon de Narcís", *Serra d'Or* (març de 1967), pp. 213-218.

primera narració en català, que és “El transplantat” i, sobretot, dues grans novel·les *L’escanyapobres* i *La febre d’or*⁵⁴.

“El transplantat” és una de les quatre narracions curtes que l’autor va aplegar al recull *Croquis del natural*. L’obra constitueix una profunda reflexió en direccions diverses i és essencial per situar tota la trajectòria posterior del novel·lista⁵⁵. Cal considerar amb cura, però, el volum sencer. Per començar, el títol. Oller no divaga gens sinó que vol fer saber al lector, des del primer moment, que adopta el patró realista i naturalista –en la peculiar lectura que ell en fa– assumint un enquadrament de diàfana claredat.

La resta del contingut dels *Croquis del natural* també reclama atenció. “Tres mesos de món” és una narració infreqüent i innovadora per la tècnica epistolar de què es val. Dues joves, Maria i Adela, intercanvien unes quantes cartes per fer una declaració de principis en la qüestió lingüística a favor de l’ús del català, amenaçat per una història ben significativa: “a mesura que els anys esmoreïren el ressentiment natural del vençut contra el vencedor, s’esmoreï la resistència a l’assimilació i per tant a aprendre la llengua castellana”⁵⁶. El castellà seria, per tant, la llengua del vencedor imposada per causa de la victòria militar. Essent una altra l’autèntica llengua del poble, el català, també havia d’èsser-ho la dels escriptors.

“Els que ho miren i els que hi van” registra la conversa entre diferents personatges a una sala amb balcons d’un pis de Barcelona, tot observant la processó del dia de Corpus, per remarcar la superficialitat dels sentiments religiosos del poble i per assenyalar l’obsolescència de la ideologia absolutista i carlina, ja plenament fora del temps. La darrera narració, col·locada de primera al volum imprès, és “El vailet del pa”, un prodigi de delicadesa. Es tracta d’una petita història certa inspirada en fets quotidians, gairebé mínims, viscuts per la nena Maria Oller, filla del novel·lista. La influència de Charles Dickens es fa evident no solament en el tema, un nen orfe i pobre, gairebé perdut a la ciutat, sinó també en la sensibilitat del tractament. Però, a diferència del relats de l’escriptor britànic, “El vailet del pa” no té un final feliç. El conte va ésser traduït a diverses llengües i va aconseguir un èxit internacional immens. El crític Joan Sardà, posteriorment molt pròxim a Oller, va ésser el primer a fer notar que aquesta narració és una reflexió de profunda càrrega social i un crit contra la injustícia de la societat i contra la perfídia del destí.

L’escanyapobres és una de les dues novel·les que tenen l’economia al centre de la trama. Oller concep el text com un autèntic homenatge a Molière, l’obra del qual havia estat la seva lectura preferida durant l’adolescència⁵⁷. També admirava *L’avar* de Carlo Goldoni, que va traduir al català⁵⁸. Hi trobem ressonàncies, a més, d’aquells grans avars que foren Félix Grandet, Ebenezer Scrooge i Augustus Cahn, personatges de Balzac⁵⁹ de Dickens⁶⁰ i de Daudet⁶¹. Oller en fa, però, una presentació del tot original,

⁵⁴ M^a. Nunes, “Per a una hipòtesi de cicle econòmic dins l’obra de Narcís Oller”, *Els Marges*, 36 (1987), pp. 108-116.

⁵⁵ A. Yates, *Narcís Oller*, p. 24.

⁵⁶ *O.C.*, p. 836.

⁵⁷ Oller va traduir i adaptar *Le Dépôt amoureux* l’any 1926 amb el títol de *Renyines d’enamorats* (*O.C.*, pp. 1369-1383).

⁵⁸ C. Goldoni, *L’avar*. Traducció de N. Oller. Barcelona, L’Avenç, 1909 (editat conjuntament amb *El sorrut benefactor*).

⁵⁹ *Eugénie Grandet*, París, 1834.

ja que encaixa la història en un plantejament coral amb nogensmenys que tres avars miserables -l'usurer Oleguer, el notari Magí Xirinac i la seva esposa donya Tuies-, que interactuen i es disputen la condició de màxims exponents de l'avarícia i de la maldat.

L'Oleguer és el personatge que s'acosta més a un arquetip dins de l'obra d'Oller⁶². La figura d'aquest avar, com les dels altres dos dansaires del ball suprem de l'avarícia, es presenta de forma esquemàtica, sense gaires matisacions però amb una enorme força i amb notables dosis d'humor. La trama és inversemblant i els personatges també, molt més que no en cap altra de les seves novel·les. No obstant, mai no ha estat sotmesa, per aquest cantó, als retrets dels crítics, que en canvi sí ho han fet amb altres novel·les de molt més genuïnament realistes. Les referències abundoses que fa la narració a les condicions econòmiques de Pratbell, que Margarida Arizeta ha identificat amb Montblanc⁶³, ofereixen molts elements per a l'anàlisi de l'impacte dels canvis provocats per la industrialització a les comunitats pageses de Catalunya durant els decennis centrals del segle XIX. *L'escanyapobres*, plena d'encerts i carregada d'interès fins a la darrera pàgina, perviurà tant com ho faci la llengua catalana.

La febre d'or és una obra de molta més volada. És també una composició de certa dificultat per al lector modern, que desconeix les complexitats del sistema financer actual i molt més les de cent trenta-cinc anys enrere. És la novel·la més ambiciosa de concepció i la més treballada, alhora que la de major diversitat de continguts. Alguns dels seus capítols, com el primer, que descriu una sessió a la Borsa de valors a Barcelona, o l'XI de la segona part, dedicat a explicar les aventures del protagonista Gil Foix a París, i sobretot a Montmartre, podrien figurar a una antologia dels millors passatges de les grans novel·les de qualsevol temps⁶⁴.

El transfons de l'obra és la crisi financera internacional de 1881-1882 que va assolir a Barcelona majors dimensions, en termes relatius, que no a cap altra plaça del món. La crisi va tenir l'origen a la fallida de l'Union Générale de Lió, una entitat financera d'expressa filiació cristiana, fundada per Paul-Eugène Bontoux amb la solemne benedicció del Pontífex, que es proposava explícitament la protecció dels clients enfront de la presumpta rapacitat de la banca jueva. L'entitat va comprometre la solvència i el futur amb una molt gran inversió a la construcció dels ferrocarrils de Sèrbia i la fallida va acabar colpejant la Borsa de París i molts altres mercats financers⁶⁵. L'Union Générale de Lió s'enfonsà al gener de 1882⁶⁶. La caiguda va ésser imputada en bona part a l'actuació del baró de Rothschild al mercat de valors i, d'una manera més general, a les preteses maniobres d'un cert capitalisme financer jueu.

⁶⁰ *Conte de Nadal* escrit per Charles Dickens l'any 1843.

⁶¹ A. Daudet, "Salvette et Bernadou" *Contes choisis: la fantaisie et l'histoire*, París, G. Charpentier, 1882.

⁶² La figura de l'Oleguer és valorada per M. Vidal Tibbits, "Un usurer: *L'Escanyapobres* de Narcís Oller", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 11 (1985), pp. 225-234.

⁶³ Margarida Arizeta raona de forma molt convincent que Pratbell no podia ésser Valls sinó Montblanc a l'article inèdit "Els topònims de *L'Escanyapobres*, de Narcís Oller".

⁶⁴ J. Maluquer de Motes, *Una nit a Montmartre amb Narcís Oller* (en premsa).

⁶⁵ J. Bouvier, *Le krach de l'Union Générale : (1878-1885)*, París, PUF, 1960. E. N. White, "The Crash of 1882 and the Bailout of the Paris Bourse", *Cliometrica*, I (2007), 2, pp. 115-144. L'estudi fonamental d'aquests fenòmens al capitalisme contemporani és Ch. P. Kindleberger i R. Z. Aliber, *Manias, pánicos y cracks. Historia de las crisis financieras*, Barcelona, Ariel, 2012.

⁶⁶ G. Ferré i Albareda, *La febre d'or a Catalunya (1881-1882)*. Tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona pel desembre de 1980, p. 144.

Més enllà de la trama i de la intriga pròpia de la narrativa, aflora una dissecció molt profunda d'una etapa singular de l'economia catalana producte d'un no menys extraordinari esforç d'anàlisi i de reflexió, on es combinen coneixements avançats de la teoria econòmica convencional, al nivell de l'època, amb un llenguatge borsari precís⁶⁷ i, a més, les interpretacions tretes de l'observació directa dels fets que Oller coneixia de primeríssima mà. És obligat afegir que el transfons del procés que ell desvetlla a la Catalunya de 1876-1882 és al mateix temps un marc comú del capitalisme financer més avançat a l'Europa i al món desenvolupat del seu temps i de qualsevol època. Per això, *La febre d'or* és una novel·la alhora molt barcelonina i completament universal.

L'elaboració i redacció d'aquesta obra és el gran projecte de la vida literària de Narcís Oller, que el va ocupar per un període de temps molt llarg. L'elecció del tema se li podria haver acudit després de llegir *Les cinq cents millions de la Béguin* de Jules Verne, el capítol XV de la qual està dedicat a la Borsa de San Francisco⁶⁸. Hi va reflexionar molt i es va documentar rigorosament. Ell mateix va explicar que en tenia pensats fins els menors detalls des de poc després de produir-se els fets⁶⁹. Alan Yates ha pogut establir, amb un extraordinari nivell de detall, el procés de gestació, prou llarg i complex, de la novel·la. Concebuda el 1883, en el seu primer esbós els elements argumentals centrals, fora dels moviments de la Borsa, estan vinculats al projecte de fundació d'unes drassanes que havien d'ésser les més importants del Mediterrani. A la formulació final, alguns anys després, aquest pla resta en termes d'una possibilitat marginal, anecdòtica, i la gran iniciativa empresarial ha passat a ésser la construcció del ferrocarril de Barcelona a Vilaniu –és a dir, Valls- i a Madrid⁷⁰. La primera versió era pura invenció, la segona i definitiva realitat autèntica.

Oller va fer un esforç enorme per conèixer la Borsa, assistint a les sessions de Llotja, al Borsí i al Casino Mercantil, i va conversar llargament amb alguns professionals del sector. L'any 1889, després de passar un mes a París -on observa alguna sessió de la Borsa, visita els locals més canalles de Montmartre amb Josep Yxart i Isaac Pavlovsky i prepara el capítol de l'escapada del protagonista Gil Foix-, escriu a Puigcerdà la primera part de "La pujada". Havia decidit precipitar la redacció en tenir coneixement que Zola estava enllestint *L'Argent*, per por, absolutament justificada, que una obra seva posterior fos interpretada universalment com una còpia i, per això, menystinguda.

El primer volum de la novel·la d'Oller és ja publicat el dia 21 de desembre de 1890. El 17 d'abril de 1891 és a totes les llibreries el segon, que tanca la primera part. El tercer –que constitueix la segona part- tindrà l'aparició a l'estiu de l'any 1892. Ha estat retret a Oller el fet que el text de la primera part, dedicada a "la pujada", sigui prou més llarg que el de la segona, on exposa "l'estimbada", però amb molta raó Guillem Ferré i Albareda ha assenyalat que el temps real del crac és sempre molt curt⁷¹. Si

⁶⁷ Un repertori exhaustiu de lèxic borsari i bancari a S. Gascón Urís, "Sobre el lèxic econòmic de *La febre d'or*", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 68 (2014), pp. 119-154.

⁶⁸ Oller s'ocupà, com quasi sempre, de deixar constància dels seus deutes literaris esmentant-lo a "La indiscreció", dins el volum *Notes de color* (O.C. p. 868): "somiant que caminava –escriu- per l'aire com aquell personatge de Jules Verne".

⁶⁹ *Memòries*, p. 66.

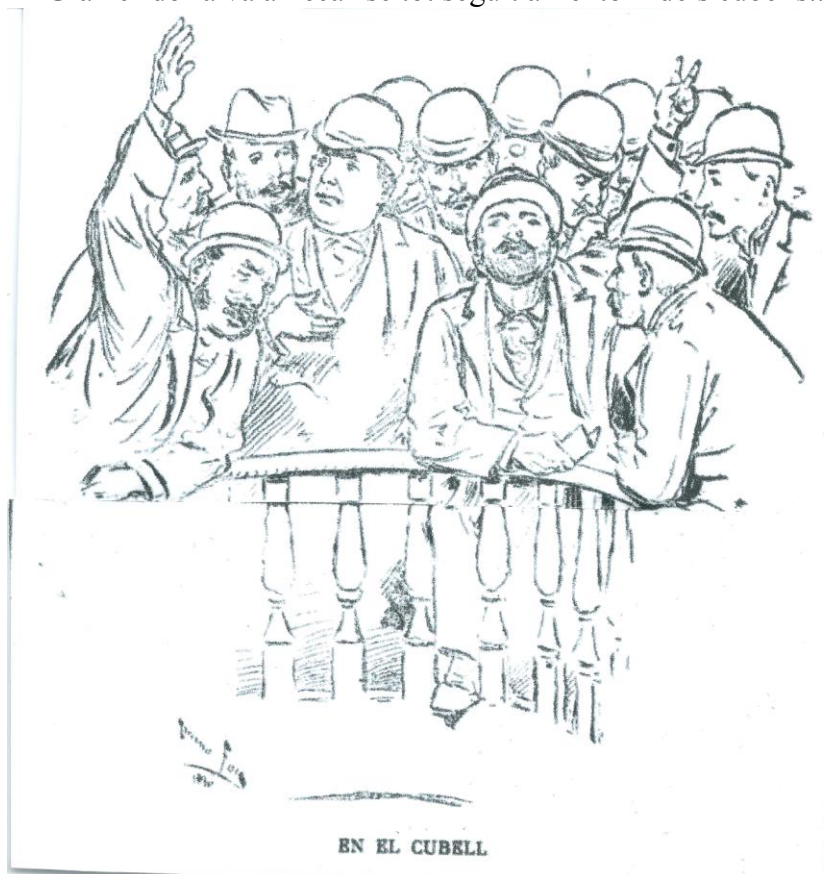
⁷⁰ A. Yates, *Narcís Oller*, p. 229.

⁷¹ G. Ferré i Albareda, *La febre d'or a Catalunya*. Des de la perspectiva econòmica, sens dubte, el temps de l'ascens dels valors és llarg, per bé que a ritme progressivament accelerat, i el de la caiguda extraordinàriament violent i curt.

l'interès de l'autor era bàsicament a la història de la crisi financera, no tenia sentit allargar-lo.

La fiebre d'or d'Oller i *L'Argent* de Zola⁷² són, doncs, dues novel·les que tracten el mateix tema i apareixen al mercat simultàniament. Són, però, molt distintes. *L'Argent* és una creació estrictament naturalista a la que hi ha personatges esdevinguts perversos per la biologia. *La fiebre d'or* és tota una altra cosa, bàsicament “un roman balzacien”⁷³, compromès amb l'anàlisi i l'explicació d'un procés real. Gairebé al mateix temps, apareixia una tercera peça d'aquest corrent literari internacional centrat a les crisis financeres que mostra molt bé, per contrast, allò que no fou la novel·la d'Oller. Julián Martel, pseudònim del periodista argentí José María Miró, va publicar *La Bolsa*⁷⁴, on explica una història situada al context de la gran crisi financera de l'any 1890, que va tenir com a epicentre Buenos Aires i com a detonant la fallida de la casa Baring Brothers de Londres, que va haver d'ésser rescatada. L'obra de Julián Martel constitueix la peça primera i central de l'anomenat “cicle de la Borsa” a la literatura argentina. És una narració molt seguidora de les fórmules zolianes.

“Gran cridèria va aixecar-se tot seguit a l'entorn dels cubells...”

Dibuix de Marià Foix per a *La fiebre d'or* (1890)

⁷² J. Bouvier, “*L'Argent* : roman et réalité”, *Europe*, 1968 (abril-maig), pp. 54-64.

⁷³ M. Bensoussan, Introducció a N. Oller, *La fièvre de l'or*, París, La Différence, 1996, p. 10. Sobre aquesta orientació balzaciana d'Oller, les magnífiques anotacions de M. Aritzeta, Pròleg a N. Oller, *Vilaniu*, Valls, Cossetània, 2008.

⁷⁴ J. Martel, *La Bolsa*, Buenos Aires, 1898 (havia estat publicat al diari *La Nación*, entre 1890 i 1891).

A *La Bolsa*, com a *L'Argent*, hi aflora per tot arreu un anticapitalisme primari, fruit de la incapacitat de comprendre el mercat financer i les seves característiques i funcions. Zola i també Julián Martel veuen a la Borsa una espècie de casa del pecat on regnen els dimonis, especialment a través de personatges de raça jueva, des d'una perspectiva hereva, en el fons, dels prejudicis i de la moral tradicional. Oller, en canvi, fa una anàlisi de gran profunditat des del punt de vista econòmic, sap captar molt bé allò que és el mercat financer, descriu amb precisió una clàssica bombolla especulativa i evita absolutament l'antisemitisme dels seus col·legues francès i argentí.

Entre Narcís Oller i Zola –amb Julián Martel i altres seguidors estrictes del naturalisme zolià– existeixen grans diferències. El realisme d'Oller parteix del compromís incondicional de l'anàlisi, ja que per a ell la realitat que vol descriure ha d'ésser perfectament coneguda. Zola no avança massa al coneixement de la realitat perquè tampoc no s'ho proposa, ja que el seu objectiu principal és un altre, la denúncia. Hi ha també, sota la disparitat de posicions, una altra diferència essencial que l'explica. Oller tenia un nivell de formació acadèmica en economia, i de coneixement pràctic del món de l'empresa, molt superiors als de Zola o Miró (Martel), que no havien cursat estudis universitaris, i encara menys al terreny de la ciència econòmica, i solament havien exercit treballs de periodista. Paradoxalment, això ha afavorit als escriptors poc equipats per a l'anàlisi i, en canvi, ha perjudicat força la interpretació de l'obra d'Oller per crítics i historiadors de la literatura, que incorren sovint en confusions conceptuals.

Aquests darrers elements són els que donen un excel·lent nivell de competència als exercicis literaris d'Oller quan se situen al terreny de la realitat econòmica. La hipòtesi d'un cicle econòmic a l'obra d'Oller, que tindria les seves peces majors a “El transplantat”, *L'escanyapobres* i *La febre d'or*, avançada per Maria Nunes, apareix francament encertada. Així mateix ho ha interpretat, també, Alan Yates. Personalment, m'hi afegeixo. Però assenyalant que s'haurien de considerar integrants d'aquest mateix cicle algunes altres narracions curtes, com, molt especialment, “La fàbrica”, “La reforma”, “Un borsista” i “L'any 54”. En la línia de desvetllar les preocupacions, els interessos i els punts de vista d'Oller sobre la realitat econòmica caldria prendre en consideració, així mateix, algunes de les altres novel·les extenses, sobretot *La papallona* i *Vilaniu* i, encara que amb menor claredat, *La bogeria* i *Pilar Prim*. S'hi pot incloure, en algun grau, el text de “La pagesia”, signat conjuntament amb Josep Yxart però escrit per Oller gairebé del tot i inèdit fins fa vint anys⁷⁵.

El pensament econòmic de Narcís Oller, segons que es pot establir a través de la seva obra publicada, apareix bastant polaritzat a l'entorn de quatre grans àmbits temàtics, que tractaré de forma successiva en endavant. El primer fa referència al paper de les institucions en el creixement econòmic, el segon a la formació del mercat de treball, el tercer als mercats de capitals i a l'especulació borsària i el quart a la relació entre innovació, ciència i tecnologia en el desenvolupament modern.

La sabuda incúria consuetudinal de l'Administració

⁷⁵ X. Vall, “La primera narració catalana de Narcís Oller, escrita amb Josep Yxart, «La Pagesia»”, *Els Marges*, 51 (1994), pp. 63-82.

Des de fa més de quaranta anys, és absolutament majoritària entre els historiadors de l'economia aquella concepció que vincula el creixement a la trama institucional de què les distintes societats s'han anat dotant. El paper central en la determinació del creixement econòmic correspon, molt més que a la dotació de recursos naturals, al conjunt de les institucions i a les polítiques públiques que donen forma a l'ambient econòmic –l'atmosfera econòmica, adaptant una formulació que Alfred Marshall va fer a principis del segle XX. Les institucions formen el marc dins del qual els individus augmenten les seves capacitats, i hi desenvolupen habilitats fonamentals, i les empreses apliquen recursos –capital i treball- als processos productius.

L'inici del procés de la modernització econòmica als països europeus més avançats i als Estats Units parteix de la creació d'un fort Estat de dret capaç de legislar democràticament i de fer complir les lleis, de protegir el comerç i la producció, d'assegurar la propietat individual i de garantir el compliment dels contractes. Robert Barro quantifica la “inestabilitat política”, a través del número de revolucions, cops d'Estat i assassinats polítics que s'han anat produint als diversos països i comprova que cada una d'aquestes variables és significativament negativa per a la inversió i, per tant, per al creixement econòmic⁷⁶. L'historiador Douglass C. North, Premi Nobel d'Economia de l'any 1993, va renovar la investigació sobre el paper de les institucions en considerar que són la base fonamental del “procés dinàmic del desenvolupament econòmic”⁷⁷.

Les institucions són constituïdes per les normes legals que regulen el funcionament d'una societat i els òrgans del govern i de l'Administració pública que introdueixen i asseguren restriccions al comportament de les persones per donar forma a la interacció humana. L'acció de les institucions polítiques i econòmiques potencia i consolida els mercats –espais d'intercanvi entre els éssers humans–, determinen baixos costos de transacció i compromisos fiables entre els agents econòmics que fan possible l'eficiència productiva i, amb ella, el creixement.

Aquestes regles formals constitueixen solament una part del quadre institucional, on es troben acompanyades i completades per regles informals, restriccions formades per comportaments i estàndards de conducta reconeguts, com són l'honestedat, la integritat o el respecte a la paraula donada. Rutines, costums i tradicions són termes emprats per referir-se a la persistència de regles o de restriccions informals i al respecte a les convencions. No és pas massa diferent d'allò que afirmava Keynes a la *Teoria general* segons el qual “la prosperitat depèn exclusivament de l'ambient polític i social que agrada al tipus mig de l'home de negocis”⁷⁸.

Narcís Oller no coneixia, evidentment, aquestes formulacions teòriques que són posteriors a la data de la seva mort, però es pot afirmar amb absoluta seguretat que les havia intuïdes plenament. Tota la seva obra és farcida d'una profunda preocupació per la qualitat de les institucions, la consolidació de l'Estat de dret, la condemna de tota classe d'atemptats contra la llibertat individual i la defensa de la igualtat davant de la llei, d'acord amb la seva ideologia radicalment liberal i progressista. La seva narrativa

⁷⁶ R. Barro, “Economic Growth in a Cross-Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, 106 (1991), 2, pp. 407-442.

⁷⁷ D. C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.

⁷⁸ J. M. Keynes, *La teoria general de l'ocupació, l'interès i el diner*, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 63.

presta una atenció ben especial a aquesta temàtica estratègica en dos punts principals: la fi de la societat estamental o feudal –l'Antic Règim- i la lluita per la qualitat de les actuacions del govern i de l'Administració pública i pel respecte a les normes, les convencions i els acords entre les persones.

A la novel·la *L'escanyapobres*, Narcís Oller presenta la fi de l'antiga societat feudal a través de la decadència i mort del baró don Guillem, de Pratbell. El vell aristòcrata és “el darrer brotim d'una baronia de cinc centúries, que, després de la disbauxa i l'estupidesa acabava de morir a una sala de l'hospital de Barcelona, sol i vern, vell i fadri, menjat per l'escròfula i la misèria que, durant tants anys, anaren rosegant-lo per cafès, bordells i cases de joc”⁷⁹. A la fi, el castell del vell baró, símbol del poder feudal, passa pel cobrament dels deutes al notari Xirinac, posat a usurer, i després a la vídua d'aquest, la Tuies, qui l'acaba venent. Símbol del final del procés revolucionari, des del feudalisme a la industrialització, l'edifici on havia residit el poder feudal durant un munt de segles, i havia representat la fortalesa de la vella classe dominant, acabava dedicat a allotjar una fàbrica tèxtil.

D'una altra manera, el tema és igualment molt present a *Vilaniu*. L'element argumental central de la novel·la consisteix, justament, en la davallada del poder real de l'antic gran propietari i cap dels conservadors –expressió organitzada de les classes dominants de l'Antic Règim- don Pau Galceran, sota la pressió de la diversitat política i la mobilització de les classes populars a l'entorn dels nous dirigents liberals, encarnats en el personatge de Rodon⁸⁰, que apareixerà també a *La febre d'or*. “L'autoritat quasi feudal que se li reconeixia a la vila” a don Pau, com al seu pare i als avantpassats, assenyala Oller⁸¹, anirà erosionant-se per l'oposició dels que acabaven d'arribar i també per una malvada maledicència, que no hauria tingut cap influència en la vella societat feudal absolutament jerarquitzada.

De forma menys destacada, Oller fa aparèixer un personatge d'arrel aristocràtica a *La febre d'or*. En aquest cas, el baró d'Esmalric ens és presentat com algú en una posició econòmica compromesa, de forma que es va venent el patrimoni heretat i cerca l'accés a una fortuna per mitjà d'un bon casament. El final del baró d'Esmalric no és pas dramàtic, com els que ens són presentats a *L'escanyapobres* o a *Vilaniu*. En aquesta ocasió, el noble salva el seu benestar material a través del matrimoni amb una de les germanes Llopis, òrfenes d'un vigatà carlista que es féu ric a l'exili amb una fonda a París⁸².

Per bé que ja no es tracta d'una classe social lligada a situacions socioeconòmiques de matriu nobiliària, l'anàlisi del novel·lista no oblida altres situacions familiars de la vida econòmica tradicional, pròpia de l'Antic Règim. Així succeeix al cas de la vídua Oliveras, mare de l'estudiant Lluís, protagonista masculí de *La Papallona*, que viu de les rendes de la propietat agrícola amb una economia familiar sotmesa als capricis de la meteorologia: “la collita no es presenta gaire bé –escriu la vídua al seu fill, en resposta a una nova petició de diners- i ens cal anar amb peus de

⁷⁹ *L'escanyapobres*, O.C., p. 97.

⁸⁰ J. J. Gilabert, “La función del paisaje en la obra novelística de Narcís Oller”, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 35 (1974), pp. 167-183 (vegi's p. 173).

⁸¹ *Vilaniu*, O.C., p. 190.

⁸² *La febre d'or*, O.C., pp. 353-354.

plom”⁸³. Una bona anyada, amb producció abundant i preus remuneradors per als cereals i altres productes bàsics, engreixava la renda nacional, el consum privat i la demanda de béns manufacturats i serveis. Una crisi de subsistències, resultat d’un o de més anys de secada, aprimava dràsticament les collites i els ingressos de petits propietaris i pagesos, com també la demanda de productes dels sectors secundari i terciari, per la manca de recursos dels consumidors, provocant la contracció del PIB, la desocupació dels treballadors industrials i una caiguda severa del nivell del benestar material dels ciutadans.

Els conflictes, la guerra social al país, no té altra conseqüència que el sofriment i la pobresa. Un vell oncle es pregunta, a “Nulla dum via?...”, quin fruit ha donat la guerra començada pels carlins i la revolta republicana “innoble i vergonyosa” i ell mateix dóna la resposta a la neboda: “cap que no sigui el resultat d’una sotragada cruel, per a algunes famílies primer, i després per a aquesta malastruga nació que dissipa la sang i el temps en lluites fratricides mentre treballen i s’enforceixen les que un dia, cansades del mal exemple i veient-la anihilada, per a escarment i per precaució pròpia vindran a fer-nos trossos. Per evitar aquella mala fi, si evitable és encara (que molt en dubto), posem-hi tu i jo el modestíssim remei que podem posar-hi dintre de casa, educant convenientment els teus fills. I, si el nostre exemple no és seguit pels altres (com crec jo que no ho serà), pensa que, almenys, tu i jo podrem morir tranquils de consciència”⁸⁴. L’educació, sobretot a través de l’exemple més que no pas de l’escola, havia d’èsser l’única solució o, almenys, l’únic recurs per provar d’evitar allò que qualificava de mala fi.

Durant la segona meitat del segle, els enfrontaments civils interns no foren tan freqüents com a la primera però amb el sexenni revolucionari de 1868-1873 i amb la tercera guerra carlina de 1872 a 1876 el país va patir, de nou, enormes trasbalsaments. Oller en dóna compte a través de diverses narracions curtes com “La revolució de setembre”, “Justícia popular” i “La mort d’En Reyes”⁸⁵. La darrera d’aquestes narracions, el salvatge linxament del secretari del Govern Civil de Tarragona per una turba de republicans ocorregut al setembre de 1869, dóna base al comentari desolat del narrador: “el desgraciat [d’en Reyes] ignorava com es respecten l’autoritat i la llei a Espanya”⁸⁶.

Les guerres deixaren l’exèrcit i els militars en situació de control del poder real, molt per damunt d’allò que els hi correspondria en una societat democràtica. Però Oller no dubtava que això havia d’èsser una situació transitòria. Tard o d’hora la força de la raó i del dret acabarien per vèncer els recursos de l’exercici de la violència. A una de les seves “Guspines”, escriu: “Ha perdut a molts governs el creure que la força està en l’exèrcit i demés instruments de repressió, i no en la raó i el dret, que seran eternament el basament d’ella. Quan la força armada no està al servei de la raó i del dret, esdevé un perill social; i com que la Societat es defensarà sempre dels perills que l’amenacin, ella, més forta per natura que els governs, els enderrocarà tots fins tornar a imposar l’imperi de la raó i del dret en què descansa”⁸⁷. Evidentment, el temps li ha donat tota la raó.

⁸³ *La papallona*, O.C., p. 26.

⁸⁴ “Nulla dum via?...”, O.C., pp. 1189-1193.

⁸⁵ O.C., pp. 1125-1133, 1182-1186 i 1186-1189.

⁸⁶ O.C., p. 1188.

⁸⁷ “Guspines”, O.C., p. 1449.

Oller va treballar una colla d'anys com a funcionari, a les oficines de la secretaria de la Diputació Provincial de Barcelona (1873-1881), i després va mantenir un contacte permanent i estret amb el sistema judicial i, en general, amb l'Administració pública per la feina de procurador del tribunals que va exercir durant la major part de la seva vida professional. Si a l'oportunitat del coneixement permanent que li donaren aquestes dues feines se li afegeix la seva perspicàcia i els dots excepcionals d'observador, no pot resultar estrany que hagués format una opinió molt ponderada i molt contrastada de la natura i la qualitat de les institucions de govern a l'Espanya del seu temps.

Per a ell resultaria de tota evidència la “sabuda incúria consuetudinal de l'Administració espanyola”⁸⁸. També la incompetència, ben alimentada per la corrupció. Quan Puigventós –a *La febre d'or*- passa dificultats, “escurat de butxaca i endeutat fins a la nou del coll”, es trasllada a Madrid en cerca “d'un lloc, que no falta mai als plagues, en les nòmines de l'administració espanyola”⁸⁹. El capítol VIII de la segona part de *La febre d'or* inclou una esplèndida descripció dels tripijocs del funcionament del sistema polític i del caciquisme electoral de la Restauració amb excusa de les ambicions de Gil Foix. Mentre ell “llançava l'or a grapats”, pagava religiosament el dividend i encetava amb plans mal engiponats la construcció de l'hospital i del canal de la Solana, a Madrid se li obrien totes les portes dels ministeris⁹⁰.

La denúncia d'Oller de la manca de qualitat de les institucions de la societat liberal espanyola sorgeix de nou, per un camí distint, quan explica, a *La febre d'or*, la forma en què els promotors del ferrocarril de Vilaniu havien aconseguit la concessió del govern per a la construcció de la línia. Suborn i corrupció facilitaven les gestions i els acords del Parlament i del govern. El banquer Gil Foix havia regalat sis mil duros al diputat Caylà quan obtingué la concessió del ferrocarril⁹¹.

Oller avança un discurs demolidor sobre l'Estat espanyol i sobre Madrid, ciutat que considera artificial, alimentada exclusivament del fet de la capitalitat. Així fa parlar un dels seus personatges: “De Madrid no cal parlar-ne: posada al mig d'un desert, habitada per una aristocràcia estèril com aquells camps i per eixams de sangoneres grasses i sucoses mentre xuclen d'aquest gran tumor que se'n diu Estat, i magres i despellades així que se les arrenca d'allí per llançar-les en el plat de sal de la cessantia, no pot ser res de sa, robust i que tingui vida. Si compareguéssim allí amb unes quantes feixines per a col·locar als quatre cantons i calar-hi foc, tot cremaria com una barraca de canyes; allò tot és corcat, desballestat, insostenible. Ai si en traguessin el Govern!...”⁹².

En relació a les infraestructures i a l'equipament del conjunt de l'economia, l'actitud del novel·lista és de censura absolutament severa a l'Administració pública espanyola, a la que responsabilitza de la baixa dotació de capital social fix. Un passatge revelador, en aquest sentit, és la descripció dels passeigs de les protagonistes femenines de *Pilar Prim*, mare i filla, que havien de fugir del pèssim estat de les carreteres i camins de la part espanyola, a la Cerdanya, per gaudir d'uns espais adequadament entretinguts ja dins de territori francès. Oller al·ludeix sense eufemismes a

⁸⁸ *Memòries*, p. 59.

⁸⁹ *La febre d'or*, O.C., p. 469.

⁹⁰ *La febre d'or*, O.C., p. 502.

⁹¹ *La febre d'or*, O.C., p. 419.

⁹² “El senyor Benet”, O.C., p. 980.

abandonament i denuncia, literalment, la detestable acció d'una administració africana. El passatge on fa la referència concreta és relatiu als passeigs de mare i filla pel entorn de Puigcerdà, dels quals en diu “aviat escarmentades del trontoll sofert pels caminots de la Cerdanya espanyola (abandonats, com totes les nostres coses, a la detestable acció d'una administració africana), encaminaren especialment llurs sortides per la francesa, encreuada tota de carreteres immillorables, per on el landó de la Pilar rodava, hores i hores, sense topar amb el més petit ressalt ni aixecar un sospir de pols”⁹³.

Amb una cuidada ironia, el novel·lista tornava a fer una crítica frontal de la dotació de les infraestructures en comparació amb les franceses. A l'entorn de Vichy, a França, les excursions “se fan mòdicament, en còmodes carruatges y per carreteres immillorables... lo mateix que a Espanya, eixa terra de promissió que malauradament los poetes han motejat de jardí d'Europa, fixant-se només en la hermosura de son litoral, essent la terra més seca y magra, que més necessita de la indústria y de la mà de l'home per a prosperar y que dóna per desgràcia tota una plaga de Quixots, ignorants y prou mal patriotes, per a matar la poca indústria que té, al crit salvatge de lliure canvi que les nacions més avançades se guarden prou de dar”⁹⁴.

Però, a més, li havia afegit algunes anotacions crítiques respecte de la política econòmica en anys de crisi del model de relacions comercials amb l'exterior. El rebuig del lliurecanvisme a la ploma de Narcís Oller s'ha d'entendre en el context de la crisi agrícola i industrial espanyola dels anys 1880, que, efectivament, havia de conduir a la virada proteccionista de l'arancel de 1891.

Els problemes no eren pas principalment de regulació formal o de sistema legal, sinó, sobretot, d'incompliment de les normes que ja estaven instaurades. Amb motiu d'unes reglamentacions de caràcter urbà, Oller ho assenyalava de forma molt explícita: “Estamos en España, y es fácil comprender que en esta materia ocurre poco más o menos lo que en todas las que ordena la ley; no radica tanto el mal en la obra del legislador como en el incumplimiento de ella. ¿Qué resultado sacará el país de tener códigos perfectos, si los encargados de hacerlos guardar y cumplir olvidan su misión cuando no dan el pernicioso ejemplo de ser los primeros en quebrantarlos?”⁹⁵.

El tema de les condicions generals o les regles del joc en què havia de moure's un empresari de la seva època li semblava prou important com per a dedicar-li una novel·la sencera. Dissortadament, aquest és un dels projectes literaris, entre tants d'altres, que Oller va deixar morts a rel del silenci definitiu en què es va submergir quan se li va fer absolutament odiosa la feina de novel·lar per les dures circumstàncies que va haver de suportar esmentades més amunt. Ens en resta, però, una prova molt valuosa. *Un català a Espanya* és el títol d'un projecte de novel·la, que Oller tenia pensat i escrit i que va llegir a José María de Pereda l'any 1892, en ocasió d'una visita a casa seva a Barcelona. El resum és força breu però prou complet com per entendre'n molt bé el significat del projecte literari de l'escriptor⁹⁶.

⁹³ *Pilar Prim, O.C.*, p. 577.

⁹⁴ “Carta de Vichy”, *La Ilustració Catalana*, III, 69 (30 d'agost de 1882), pp. 247-250. Vegi's p. 250.

⁹⁵ “Ordenanzas municipales”, *La Vanguardia*, 22 d'agost del 1889.

⁹⁶ *Memòries*, p. 67. El resum de l'argument es troba reproduït íntegrament a la nota 6 del capítol IV (pp. 276-277).

La història fa referència a un emprenedor català que obre una fàbrica tèxtil a tocar de la frontera francesa i a les dificultats de tota mena a què s'haurà d'enfrontar: uns veïns adinerats però mancats d'esperit d'empresa, els entrebancs legals, la corrupció –“venalitat”- dels duaners, la manca de camins i la consegüent carestia dels transports, que carreguen els costos de les primeres matèries i els preus de venda de les mercaderies fabricades. Totes les dificultats seran poques, però, al costat de les provocades per l'esclat d'una guerra civil –la tercera guerra carlina, entre el 1872 i el 1876- que li comporta “contribucions extraordinàries, saqueig de cargaments, bloquejos, amenaces, fugides violentes i costoses, a més de perilloses retribucions als carlins”. Un tractat de comerç –en referència al que es va signar l'any 1882 amb França⁹⁷- fa perdre la competitivitat a la seva empresa, davant de la qual cosa opta per una reconversió de l'establiment mitjançant una gran inversió. El duaner, amb qui no havia accedit a fer “negocis”, el denuncia per ampliació de l'establiment i canvi de negoci i les autoritats li tanquen la fàbrica amb excusa de tenir massa proximitat a la frontera, motivant la misèria entre la població treballadora de la localitat.

Els problemes no se li acaben pas aquí al dissortat empresari. Uns bandolers saquegen el tren amb què es trasllada a Barcelona, perdent una gran quantitat de diners en valors mobiliaris que duia al damunt. La denúncia de la corrupció i manca de solvència dels funcionaris i de l'Administració espanyola, així com el desgavell de la vida sociopolítica i la manca de criteris estables a la gestió de la cosa pública, estan al centre de l'argument. Al robatori li hauria seguit, segons que escriu Oller literalment, “sentades vanes amb la policia, sempre a altes hores de la nit; entrevistes no menys supèrflues amb el governador civil; exigències i venalitat de l'escrivania que instrueix la causa; corrupció profunda de nostra administració governativa i judicial”. Davant de noves descobertes que haurien permès resoldre el cas, sorgeixen “impediments del President de l'Audiència i de la Sala per pura peresa de deixar desaxxar la causa”. La història acaba amb premi per als corruptes i incompetents, ja que el governador de la província i el president de l'Audiència són ascendits a ministres del govern espanyol. El tema fa pensar directament en el seu concunyat Miquel Salvadó, que havia muntat una fàbrica tèxtil prop de Puigcerdà, per bé que desconeixem quina veritat hi pot haver en cadascun dels passatges del viacrucis de l'empresari de la ficció restada en projecte.

L'obra hauria tingut, de manera evident, tot l'aspecte d'una causa general contra l'Estat espanyol per incompetència i corrupció. José María de Pereda, segons que refereix el mateix Oller, va quedar-se estupefacte i absolutament esgarrifat en llegir l'argument de la novel·la que li anunciava. Oller comenta amb poques paraules i amb una extraordinària clarividència les diferències en el model de creixement que els separaven i que estan en la base dels enfrontaments interns a Espanya durant, com a mínim, els darrers cent cinquanta anys: “l'un i l'altre procedíem de dues nissagues que sentim el patriotisme d'una manera absolutament distinta”. La novel·la no va ésser mai escrita, com tants altres projectes de Narcís Oller, assetjat per intel·lectuals catalans de la següent generació; es a dir, per la gent de la seva pròpia “nissaga”. Impossible un major despropòsit, a càrrec, en aquesta ocasió, dels noucentistes.

⁹⁷ El tractat comercial amb França de l'any 1882 feia una sèrie de concessions importants al govern francès a l'àmbit industrial per tal d'obtenir facilitats a França per a les exportacions espanyoles vi i alcohol, la producció dels quals estava greument afectada al país veí per la plaga de la fil·loxera. J. M^a. Serrano Sanz, *El viraje proteccionista en la Restauración: la política comercial española, 1875-1895*, Madrid, Siglo XXI, 1987.

Per als empresaris, resumeix Oller amb contundència en una altra ocasió, el culpable serà en tot cas l'Estat: “aquell Estat que blasmen eternament, és el qui en tot cas serà responsable de l'endarreriment, de l'estacionament de la indústria nacional, per la resistència que oposa sempre al consell d'apretar, d'anar apretant més i més els cargols de la protecció cada cop que fa un tractat”.

Les idees econòmiques d'Oller no eren pas tan simples com per carregar damunt l'Estat en exclusiva la responsabilitat de la feblesa del desenvolupament econòmic a Espanya i a Catalunya. En tots els ordres de la vida, incloent-hi aspectes tan generals com l'educació, el to per adreçar-se als altres o la forma de vestir, els comportaments li semblaven clarament descurats a comparació de les formes esteses als països veïns. N'hi hauria prou per a comprovar-ho amb comparar les conductes habituals a aquesta banda de la frontera amb aquelles que predominen a França: “la democratización, el igualitarismo de allí tiende hacia arriba; el de aquí se inclina hacia abajo”⁹⁸. La qualitat no era pas una característica visible de les societats espanyola i catalana.

Qui no se n'ha anat al cel se n'ha anat a Barcelona

Barcelona és l'escenari principal de l'obra narrativa d'Oller, sigui als ambients obrers i populars, com a *La papallona*, al districte financer i als barris burgesos, a *La febre d'or*, i als espais públics, gairebé a tota la seva producció. Barcelona, la seva vitalitat i el seu dinamisme, són els protagonistes principals de la narrativa d'Oller considerada globalment. Fins i tot el llenguatge, en un esforç admirable de compilació i de reconstrucció, és molt principalment barceloní. A banda d'alguns tocs –de vegades carregats d'humor– de clara referència a Tarragona i Valls, com a un breu passatge de l'extraordinària seqüència a Llotja del primer capítol de *La febre d'or*, i de distintes expressions i lèxic típic de la Cerdanya a *Pilar Prim* i a diverses narracions curtes, els personatges d'Oller utilitzen la parla de Barcelona, que l'autor va recollir amb paciència benedictina i amb un molt remarcable encert.

La ciutat és, finalment, l'espai físic on es combinen i s'interrelacionen la demanda i l'oferta de treball. La ciutat, l'aglomeració, és, lògicament, un altre dels grans temes de l'anàlisi econòmica d'Oller. La formació del mercat de treball, que situa amb molt encert dins les tendències demogràfiques marcades a Catalunya per la nova economia, no és pas un caprici o una casualitat. És el producte resultant de l'impuls de l'economia capitalista. “La tendència de la civilització nova és de concentració”⁹⁹, posa en boca del notari Magí Xirinac, a *L'escanyapobres*, amb una frase que hauria complagut al mateix Johann Heinrich Von Thünen (1783–1850), el primer teòric que va analitzar els fenòmens de la localització de les activitats productives i l'autèntic fundador de la geografia econòmica, com, en general, a tots els economistes especialitzats a l'àmbit de les teories de la localització industrial.

La materialització d'aquesta gran tendència de fons, que domina la dinàmica de l'economia de mercat, es troba perfectament exposada a l'explicació que dona Xirinac a l'usurer Oleguer tot passejant prop de l'estació del ferrocarril de Pratbell: “Què creix, avui. Les ciutats grans... Veieu créixer cap vila, cap llogarret?”. La xerrada del personatge es tanca amb una brillant observació: “qui no se n'ha anat al cel se n'ha anat

⁹⁸ N. Oller, “Nuestra chapuceria”, *La Vanguardia*, 14 de març de 1889.

⁹⁹ *L'escanyapobres*, O.C., p. 88.

a Barcelona”¹⁰⁰. La urbs ho absorbeix tot, qualsevol que sigui l’origen. El senyor Benet, al local on hi té la xocolateria, ha vist gent de les cinc parts del món¹⁰¹. Barcelona ha esdevingut una ciutat metropolitana¹⁰².

Les observacions ollerianes sobre l’acumulació del creixement demogràfic a la connurbació de Barcelona són rigorosament exactes. Les variacions a la distribució de la població damunt del territori als darrers decennis del segle XIX confirmen la precisió del comentari, ja que tot el creixement demogràfic de la Catalunya d’aleshores procedeix gairebé exclusivament del gran augment del nombre de residents a la capital i a les comarques dels voltants, que absorbeixen els excedents del moviment natural de la resta del país¹⁰³.

La intensitat de la dinàmica migratòria de la Catalunya de l’època es fa patent a “El transplantat”¹⁰⁴, on relata la marxa d’un home gran, acabat de jubilar de la feina, des del poble on ha viscut tota la vida fins a la gran ciutat i la seva absoluta inadaptació. La gran ciutat no és gens acollidora per a Daniel, el Forner de les Monges, perquè no hi té res a fer i no coneix ningú. Passa les hores i els dies donant mil voltes per tots els racons de la ciutat i enyorant els flaires de la seva terra, la qual cosa ben aviat se li fa insuportable. El retorn a la població nadiua, tanmateix, és el preludi de la mort.

Aquesta història d’inadaptació d’en Daniel va acompanyada, en realitat, del contrapunt d’una segona història completament contrària, amb l’òptima adaptació del seu fill Miquelet, que ha fet l’aprenentatge de l’ofici de perruquer i ha obert un saló amb gran èxit. La ciutat no és altra cosa que una immensa concentració d’activitat, res o ben poca cosa, en canvi, per a l’inactiu permanent. L’extraordinari augment de la població de la Barcelona de l’època, explica el novel·lista, és motivat exclusivament pels efectes de concentració que duu en sí mateixa la dinàmica del creixement econòmic: “sus muchedumbres viven encerradas seis días por semana dentro de almacenes, talleres y fábricas”¹⁰⁵.

La constatació de la grandària i de l’extraordinari impacte dels fluxos d’atracció cap a les grans ciutats no suposava, però, deixar d’advertir els efectes positius provocats per l’expansió de determinades activitats productives, com la implantació d’una planta tèxtil a la petita població de Vallfonda, que augmenta el nombre d’habitants en solament dos anys, segons que explica a la narració “La fàbrica”¹⁰⁶, a conseqüència de l’arribada d’immigrants per cobrir els nous llocs de treball al mateix establiment i també a les botigues, hostals i obradors d’oficis diversos oberts de bell nou gràcies a l’estrenada prosperitat. Segueix una senzilla i ben exacta descripció de l’essència d’aquest fenomen, resumint els desplaçaments sectorials dels treballadors de l’agricultura i la ramaderia cap a la indústria i altres sectors moderns. Els pagesos de la comarca acabaren

¹⁰⁰ *L’escanyapobres*, O.C., p. 87.

¹⁰¹ “El señor Benet”, O.C., p. 981.

¹⁰² L. Bonet, “Luces de la ciudad. Notas sobre la aparición de la metrópoli capitalista en la narrativa de Narcís Oller”, *Anuario de Filología*, 3 (1977), pp. 397-444. Del mateix autor, Pròleg a N. Oller, *La papallona*, Valls, Cossetània, 2010,

¹⁰³ J. Maluquer de Motes, “La grande mutation (1833-1898)”, a J. Nadal Farreras i Ph. Wolf dirs., *Histoire de la Catalogne*, Tolosa, Privat, 1982, pp. 423-453. Hi ha edició catalana a càrrec d’Oikos-Tau de l’any 1983.

¹⁰⁴ O.C., pp. 763-774.

¹⁰⁵ N. Oller, “Nuestros parques y paseos”, *La Vanguardia*, 7 d’agost del 1889.

¹⁰⁶ N. Oller, *Figura i paisatge*, Valls, Cossetània, 2001, pp. 61-67. O.C.

contractant-se a la fàbrica, en decidir-se “a vèncer la repugnància de llançar la manta i l’aixada per la brusa i la clau anglesa, (...) les baixes que quedaven entre la pagesia, vingueren a cobrir-les miserables boscaters de l’entorn”¹⁰⁷.

La posada en explotació de forma sobtada d’una mina d’hulla a Pratbell per l’empresa Carboníferes de Malgual en serà un altre bon exemple, amb l’afegit d’identificar l’origen dels immigrants, força encertadament, en assenyalar que es tractava de valencians, aragonesos i catalans de les terres de l’Ebre¹⁰⁸. En efecte, les comarques de la meitat septentrional del País Valencià i les de la meitat oriental de l’Aragó foren les procedències principals de la primera onada d’immigració d’origen espanyol coneguda a Catalunya, estenent-se com una taca d’oli, la forma característica arreu del món dels moviments migratoris governats per factors d’atracció segons la teoria que Ernst Georg Ravenstein formularia l’any següent a l’observació del novel·lista¹⁰⁹.

Oller és molt conscient de la naturalesa del règim demogràfic, amb característiques que es podrien qualificar d’antigues, des de la constatació del paper, molt central, que hi tenia la mortalitat catastròfica. Refereix de forma magistral, a una de les narracions curtes més reeixides, el pànic creat a Barcelona per l’inici d’una gran epidèmia de còlera i la fugida sobtada de la ciutat pel seus habitants, a través dels records de la seva infantesa. El crit esfereïdor de “còlera, còlera” és el record d’un Narcís Oller que no havia fet encara els vuit anys. Gairebé no esmenta el fet mateix del contagi però tradueix lúcidament el pànic ciutadà a través del fet, cert, de la fuga precipitada i massiva dels residents¹¹⁰.

És sorprenent, en aquest context d’encerts interpretatius tan remarcables, l’errada que comet Oller en valorar les xifres relatives al moviment natural de la població de Barcelona, obtingudes i publicades a partir de les inscripcions del Registre Civil. En un article de diari –la qual cosa ja és en si mateixa una certa justificació de la infreqüent lleugeresa a l’afirmació del novel·lista-, va argumentar que les remarcables condicions d’higiene i de salut pública de la ciutat de Barcelona no eren compatibles amb el fet que els naixements fossin inferiors a les defuncions segons que presentaven les estadístiques vitals que s’acabaven de publicar¹¹¹.

Oller troba incompreensible que les millores espectaculars que suposa l’Eixample i la construcció d’una xarxa de clavegueres moderna no hagi contribuït a millorar les condicions de vida de la ciutat. “No se comprende –assenyala- que, mientras hechos tan elocuentes como la disminución de daño en épocas de epidemia y la urbanización moderna más arreglada a la Higiene debieran sernos favorables, resulta que en vez de mejorar, hemos perdido”. Gira els ulls, aleshores, cap al Registre Civil i troba que les xifres de defuncions han d’ésser impecables perquè sense la corresponent inscripció no es pot dur a terme l’enterrament dels difunts. Quant als naixements, no obstant, haurien estat moltes les ocultacions. El canvi en el sistema d’inscripció, des de l’antiga anotació

¹⁰⁷ “La fàbrica”, *O.C.*, p. 1005.

¹⁰⁸ *L’escanyapobres*, *O.C.*, p. 115.

¹⁰⁹ E. G. Ravenstein, “The Laws of Migration”, *Journal of the Statistical Society of London*, 48, 2 (1885), pp. 167-235. Aquest article va ésser complementat per un altre amb el mateix títol al volum 52 (1889, pp. 214-301) de la mateixa revista. Vegi’s al respecte J. Arango, “Las «Leyes de las migraciones» de E. G. Ravenstein, cien años después”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 32 (1985), pp. 7-26

¹¹⁰ “L’any 54”, *O.C.*, pp. 1101-1104.

¹¹¹ N. Oller, “La demografía en Barcelona”, *La Vanguardia*, 16 d’agost del 1889 (edició del matí).

parroquial a la certificació del Registre oficial n'hauria de modificar radicalment el balanç ben aviat. Escriu: “cuando dentro de dos años sea indispensable presentar, en vez de partidas parroquiales, la certificación del Registro de nacimientos, se verá la suma fabulosa de ocultaciones que ha habido, con los millares de expedientes que tendrán que instruirse entonces para subsanar la falta”. A més, Oller suposava una gran ocultació a les dades dels censos generals de població. Res d'això no era cert.

El novel·lista no es limita a posar en qüestió l'exactitud de les dades, sinó que aporta alguna explicació a les diferències observades a partir del fet que molts serveis d'atenció sanitària i assistencial eren, per definició, elevats productors de defuncions a la ciutat de gent que no hi havia nascut: “al Hospital civil, a la Casa de Caridad, a la de Maternidad y Expósitos, a las Hermanitas de los Pobres, a los manicomios y hospitales particulares, a la cárcel y a las clínicas de nuestros principales operadores y especialistas vienen enfermos y ancianos de otras poblaciones, que no aumentarán nunca aquí el número de nacidos y harán en cambio subir no poco el de las defunciones”.

Essent certa l'observació, Oller no en treu totes les conseqüències i no analitza correctament les informacions estadístiques. Els problemes no eren a les dades sinó a la lectura de les mateixes que ell en féu. El propi Oller –nascut a Valls–, com una immensa quantitat dels habitants de la ciutat, era un bon exemple de la causa principal de les baixes xifres de naixements, respecte de les de defuncions, ja que es tractava d'immigrants nascuts fora de la ciutat procedents de pràcticament tot Catalunya i de l'exterior. No cal cercar-ne proves gaire lluny, puig que ell mateix ho posa en boca d'un botiguer: “si gairebé, a Barcelona, munten més els forasters que els barcelonins!”¹¹².

L'única explicació possible es trobaria en la inexactitud de les inscripcions dels natalicis i en el consegüent subenregistrament de la natalitat. La realitat, en canvi, mostra que el mateix fet d'una gran acollida d'immigrants –és a dir, residents que no hi havien nascut però que hi havien de morir– és la causa principal del dèficit de natalicis respecte de les morts. És cert, tanmateix, que la creació dels Registres Civils a Espanya data solament de l'any 1871 i que fins més de deu anys després no es varen donar a conèixer les estadístiques construïdes a partir d'aquesta font. Fins i tot especialistes moderns en la disciplina han caigut al mateix parany que Oller, de suposar subinscripció de naixements, per a dates molt modernes.

A banda d'aquesta errada, Oller capta molt bé el fenomen ja ben intens de la desindustrialització de la ciutat. Barcelona, al darrer terç del segle XIX, abandona la condició de gran ciutat industrial, de major aglomeració fabril de l'Europa continental, que tenia des dels darrers decennis del segle XVIII i fins a mitjan del segle XIX, per a esdevenir una metròpolis comercial i de serveis. A *La papallona*, Oller remarca en poques frases la transformació de la vella ciutat industrial ja que les fàbriques deixen lloc als edificis d'habitatges. La fàbrica dels Castellfort, on havien treballat els pares de la protagonista, “avui, com que tot es trasmuda, ja me l'han enterrada les cases del carrer de Ronda”. Mentre l'obra Madrona li ho explica al carrer a una veïna, un seguit de “carruatges ocupats per jovent alegre” passa “com una exhalació”. La veïna no pot més que exclamar-se:

- “Com es gasta a Barcelona! ¿Què es pensa? Aquesta jovenalla ara se'n va a fora, i amb els diners que llençarà en vins i puros n'hi hauria per a vestir-nos tot un any”¹¹³.

¹¹² “El señor Benet”, *O.C.*, p. 980.

¹¹³ *La papallona*, *O.C.*, p. 2.

Les diferències socials s'accentuen. La ciutat va perdent densitat proletària i adquireix noves dimensions. Es converteix en una gran metròpolis: “poques ciutats d'Europa, avui per avui, presentaran l'afany d'edificar que es nota a Barcelona” va escriure a *La Renaixença* l'any 1878¹¹⁴. El progrés urbà necessita de transformacions que vagin adaptant l'espai a les noves necessitats i a les noves exigències i possibilitats dels ciutadans. Malgrat la nostàlgia dels que havien viscut anys enrere als barris vells, la ciutat es reforma de dalt a baix. I és bo que ho faci, assenyala Oller enfront dels discursos ploraners dels nostàlgics, ja que “els nostres fills no hi entren sinó a les palpentes i tapant-se el nas per precaució higiènica”¹¹⁵.

Les fàbriques de Ciutat Vella tanquen i les pròpies empreses obren nous establiments a les poblacions veïnes o bé a la ribera dels rius que baixen del Pirineu. El fenomen de la desindustrialització de Barcelona avança sense aturador, en una societat que adquireix una complexitat decididament postindustrial. La constatació de l'Oller és absolutament clarivident: “mentre minvava l'edificació en els barris industrials, naixien, a dreta i esquerra, cases llampants, petits hotels i palaus de debò”¹¹⁶.

El creixement ha estat fulgurant. La indústria també ha hagut d'anar emigrant, cap a l'exterior, cap a Sants o Sant Martí de Provençals i el Vallès, cada cop més lluny. Des de Pedralbes “es veia un tros de Barcelona, confosa ja amb sos suburbis, estenent-se al peu de Montjuïc, blanca, nova, immensa com una gran metròpolis. Sos barris de Llevant, salpicats d'alteroses xemeneies, es perdien en una boirada de vapor que la brillantor del sol fonia amb les tintes de la costa, rosses, nacrades, mig velades per un vapor d'or”¹¹⁷. Oller, de nou, ho encerta plenament: Barcelona creix més que cap altra ciutat d'Espanya i aviat arribarà ésser la més gran ultrapassant el nombre d'habitants de Madrid.

L'èxit de la indústria atrau força de treball altament qualificada estrangera. L'oncle i padrí de la institutriu Blanche, monsieur Lambert, treballava a una fàbrica de Sant Martí de Provençals, la nova capital industrial de Catalunya, com a encarregat de la secció de gravats. Tombant-se a dreta i esquerra per ensenyar a la neboda el bosc de xemeneies de vapor que els voltava, l'oncle Lambert li mostra la nova indústria: “tot un *quartier d'usines*. Vosatros no hi sabeu pas”¹¹⁸. La gent de la gran ciutat, apunta aquell treballador amb raó, de tota la nova indústria no en coneixen ni l'existència.

L'amuntegament dels nous residents a ciutat comença a provocar dificultats. A més, l'aglomeració crea la necessitat d'espais amb llum i amb nous paisatges. “A marina contemplem el mar; a muntanya el cel; a Barcelona –lamenta l'escriptor- no ens mirem ni el cel ni el mar. Ni el mateix port (aqueix bassal industrial de grandiositat relativa), les llargues construccions amb què ha estat tancat no ens deixen veure'l. Les cases de cinc pisos ens canalitzen la claror, ens retallen el cel a llesques, i, dintre d'aquestes sèquies fosques, anem nosaltres perennement arrossegats per un corrent

¹¹⁴ “Quatre mots sobre la policia urbana i l'ornat públic de Barcelona”, *O.C.*, p. 1413.

¹¹⁵ “La Reforma”, *O.C.*, p. 1080.

¹¹⁶ *La febre d'or*, *O.C.*, p. 309.

¹¹⁷ *La febre d'or*, *O.C.*, p. 371.

¹¹⁸ *La febre d'or*, *O.C.*, pp. 426-427.

esvalotat que ens obliga a mirar on posem els peus, que no ens deixa aixecar els ulls jamai de terra”¹¹⁹.

La resposta que dóna origen a la metròpolis fou l’obertura de l’Eixample, que tenia la causa primera del seu naixement a la diferència de preus del sòl del metre quadrat de les edificacions. Oller fou d’aquells que va instal·lar-se de seguida a la Rambla de Catalunya, quan el carrer acabava de nàixer: “sol i vistes no passaven d’èsser una raó especiosa amb què volia amagar ses misèries la pobresa vergonyant de qui tot just comença a piular, o de qui fugia grinyolant i malmès per una trepitjada de la inclement fortuna”¹²⁰.

De bell antuvi, a l’Eixample hi anaven els pobres. La nova barriada no agrada a la Pepeta perquè pensa “que és lluny de tot, que té fang i pols i vents, que és solitària i, per lo mateix, perillosa de nits”¹²¹. El mateix Oller es va queixar, de forma pública, de la manca de manteniment “que envilece y hace inhabitables esas anchas y larguísimas vías, bien dignas por cierto de otro trato por sus lujosas y modernas construcciones”¹²². Ben aviat, es capgirarà tot com un mitjó. Els nous barris donen nova vida. La llum també hi arriba ben generosament. Daniel, el Forner de les Monges, quan albira la ciutat per primera vegada, resta absolutament desconcertat: “Barcelona li pareixia un cel per sa il·luminació, un infern per son moviment”¹²³.

L’antiga Ciutadella militar al nord de la ciutat, és considerada per Oller i els seus contemporanis un monument odiós que relacionaven amb el despotisme de Felip V. Deixar-lo convertit en un parc, cobert de flors, era una excel·lent decisió en honor a les víctimes de la guerra: “remover aquella tierra ensangrentada donde quedó sepultada la independencia de este pueblo, borrar su recuerdo con cuatro manzanas de casas vulgares, hubiera sido una profanación; cubrirla con un manto de flores es digno de este siglo, el más cristiano y generoso de todos los siglos”¹²⁴.

A ciutat vella els preus són més elevats i les condicions pitjors. “Aquí —es lamenta en Sans— en paguem vint [duros] per a viure sempre a les fosques, contemplar els escrostonats d’aquestes bigues corcades, respirar el baf corromput de les clavegueres, i estar exposats que el veí del davant ens buidi un ull amb la punta del seu nas cada cop que tenim la trista humorada de sortir al balcó”¹²⁵.

Les generacions anteriors havien deixat una ciutat que implicava greus obstacles a les exigències de moviment i de circulació. Segons Narcís Oller, la nova societat caracteritzada per una vitalitat explosiva cercaria de superar a qualsevol preu les deficiències que el progrés desvetllava. D’aquí, el neguit transformador de la ciutat, que es fa patent a *La febre d’or* a través de la redacció d’una gran quantitat de projectes de

¹¹⁹ “Llum!”, *O.C.*, p. 1086. T. Sarramià, “Llum! Un monòleg ollerí de protesta”, *Miscel·lània Antoni Badia Margarit*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1985, pp. 235-242.

¹²⁰ “Un borsista”, *O.C.*, pp. 1050-1052

¹²¹ “Sempre elles, sempre!”, *O.C.*, p. 1166.

¹²² N. Oller, “El barro de nuestro Ensanche”, *La Vanguardia*, 8 de gener de 1889.

¹²³ “El transplantat”, *O. C.*, p. 765.

¹²⁴ N. Oller, “Nuestros parques y paseos”, *La Vanguardia*, 7 d’agost del 1889.

¹²⁵ “Sempre elles, sempre!”, *O.C.*, p. 1166.

reforma de Barcelona¹²⁶, com també a moltes altres narracions d'Oller i, àdhuc, a nombrosos articles de premsa.

El novel·lista assisteix amb autèntic entusiasme a l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1888, que mostra personalment a alguns dels escriptors espanyols amb que tenia gran amistat (Pardo Bazán, Pereda, Galdós...). Dedica, en fi, un article encomiàstic a l'alcalde barceloní Francesc de Paula Rius i Taulet, principal responsable del “desenvolupament material de Barcelona fins al punt que la veiem avui disposada a arribar en poques dècades més a ocupar l'extensa àrea compresa entre els dos rius veïns, la mar i la muntanya”¹²⁷.

La novel·la realista espanyola compta com a ambientació típica amb l'espai rural, el món aristocràtic i la vida provinciana, sovint amb una evident posició antiindustrialista i nostàlgica del món precapitalista¹²⁸. La novel·la d'ambientació urbana, a l'estil de Balzac, Dickens o Dostoievski, neix a Espanya amb Galdós. A Catalunya, qui obre camí és Narcís Oller, qui no participa en res d'aquell partit¹²⁹, amb la particularitat que hi afegeix dues dimensions socio-econòmiques inexistentes a la literatura realista en castellà, aquella que reflecteix la capitalitat financera, a través d'una activa Borsa de valors, que no existia a cap altre lloc d'Espanya ni de l'Europa del Sud, i la pròpia de la industrialització moderna. Vista així, la primera ciutat dels prodigis, ben abans que la d'Eduardo Mendoza, és la de Narcís Oller.

La febre d'or, apoderada d'Europa, creixia a Barcelona més i més

Un altre dels grans temes econòmics de Narcís Oller, al costat del mercat de treball, és el mercat de capitals, especialment pel que fa als valors mobiliaris. La literatura d'Oller mostra un molt evident interès per les operacions borsàries. La Borsa apareix a *La papallona* com l'espai on anaven a parar els pensaments d'en Tomàs Llassada com a inversor. A “Un retrat”, el Quimet ha esdevingut el senyor don Joaquim en haver-se fet ric amb les “Frances”, designació popular de les accions de la Companyia dels Ferrocarrils de Barcelona a Tarragona i França¹³⁰. A *La bogeria*, el protagonista, Daniel Serrallonga “Bandereta”, ha perdut la fortuna jugant a Borsa i sort que no l'han deixat ficar-s'hi més encara les vigilants amistats¹³¹. La història d’“Un borsista”, en fi, explica com un personatge arruïnat a Borsa es llença pel celobert de casa seva, a la Rambla de Catalunya, davant per davant de l'habitatge de Narcís Oller, que va ésser coneixedor directe del suïcidi.

La Borsa moderna es forma a Barcelona a la cinquena dècada del segle XIX en afegir-se a la negociació dels valors del deute públic, que ja eren objecte de transacció, les accions, i més endavant les obligacions, d'un número creixent de societats anònimes

¹²⁶ C. Fournier Kiss, *La ville européenne dans la littérature fantastique du tournant du siècle (1860-1915)*, Lausana, Editions L'Age d'Homme, 2007, p. 155.

¹²⁷ “El gran alcalde barceloní”, *O.C.*, p. 1216.

¹²⁸ L. Litvak, *Transformación industrial y literatura en España (1895-1905)*, Madrid, Taurus, 1980.

¹²⁹ T. Dorca, “The town and the City in the Narrative of Narcís Oller”, *Catalan Review*, 15 (2001), 2, pp. 61-77. L. Busquets, “Capitalismo industrial y financiero en *La febre d'or* de Narcís Oller”, a *Pensamiento social y político en la literatura española. Desde el Renacimiento hasta el siglo XX*, Madrid, Verbum, 2014, pp. 336-364 (vegi's p. 360).

¹³⁰ *O.C.*, p. 897.

¹³¹ *O.C.*, pp. 735-737.

relativament grans dels sectors d'assegurances, serveis, transports, finances i indústria. La seu física d'aquest espai reservat per a les operacions d'intercanvi va ésser de bell antuvi l'antiga Llotja de comerç. Les empreses hi acudien en cerca de finançament dels estalviadors per tal d'incrementar els fons disponibles més enllà dels recursos propis.

Algunes de les companyies de primera hora són molt emblemàtiques del capitalisme català, tals com el Banc de Barcelona, Catalana de Gas o La Maquinista Terrestre i Marítima. La Borsa de Barcelona va ésser, de bon començament i per tot un segle, el més important mercat financer d'Espanya perquè és aquí on hi va haver un major nombre de societats anònimes i on es tancava un volum de contractació més gran. N'hi ha prou amb recordar que els ferrocarrils catalans foren els únics en ésser promoguts, finançats i gestionats per empresaris autòctons, mentre que la resta de la xarxa espanyola depenia per a tot del capital estranger. Ja aleshores, i fins avui, Barcelona havia assolit la condició de major concentració empresarial d'Espanya.

La Borsa era gestionada en la part institucional pels Corredors de Canvis, organitzats en un Col·legi corporatiu, d'accés i pertinença molt restringits, que tenien condició de fedataris de les operacions. El Col·legi de Corredors es limitava a donar fe de les cotitzacions, la publicació de les quals n'assegurava el coneixement universal. De manera lliure, operaven agents i intermediaris, o *intrusos*, al marge del control col·legial. Els agents de canvis, amb autorització o sense ella, aconseguien un corretatge o remuneració per les transaccions que feien per compte dels ordenants, que no podien o no sabien lluitar directament pels seus interessos a plaça. Aquests intermediaris es feien la competència per a captar les ordres de compra i de venda.

Al costat de les operacions ordinàries, a l'entorn de l'any 1845, va anar sorgint un veritable espai paral·lel, un centre subsidiari de contractació, en el Borsí Català on, especialment per l'impuls dels banquers, es tancaven tota mena de transaccions fora de l'espai físic i de les restriccions horàries del Saló de Contractació de la Llotja. El Borsí s'allotjava a la planta baixa de la Fonda de les Quatre Nacions de la Rambla -al carrer Escudellers-. No molt després, al 1851, emergia amb caràcter de mercat lliure de valors el Casino Mercantil -al carrer Avinyó-, que també se sumava a les anteriors institucions i assumia un sistema de compensació i liquidació de les operacions realitzades pels socis. A més, hi havia un quart espai en el districte financer barceloní, constituït pels bancs, instal·lats al carrer Ample, a través de la seva operativa financera específica en relació als títols dels dipositants¹³².

El mateix novel·lista havia col·locat alguns estalvis a Borsa durant l'eufòria que va precedir a la gran crisi de 1881-1882 i ho faria també als anys posteriors, havent estat sorprès per la suspensió de pagaments de la Companyia del Tramvia de València al Grau l'any 1885, com ho prova l'angoixada petició d'informació que dirigeix a Teodor Llorente amb aquell motiu perquè “desde muchos años ha, algunos parientes míos y yo veníamos guardando como oro en paño algunas obligaciones de la primera emisión de dicha compañía”¹³³.

¹³² Per a aquest període inicial, J. Fontana Lázaro, *La vieja Bolsa de Barcelona (1851-1914)*, Barcelona, Instituto Municipal de Historia, 1961.

¹³³ Carta de Narcís Oller a Teodor Llorente de. 21 de setembre de 1895. No és poca cosa allò que demana el novel·lista al seu amic valencià: “¿podría V., querido amigo, enterarme de lo que pasa, dándome detalles acerca de la fecha de la próxima junta de acreedores, las proposiciones de la compañía, estado económico de la misma, estado de la opinión pública y propósitos de los obligacionistas valencianos, que

Oller es va implicar plenament a l'estudi del fenomen d'una manera que va explicar en detall: “era, doncs, curiós per mi estudiar de prop la història i caràcter d'aquella follia, d'aquells homes tan diferents dels qui jo havia tractat fins llavors: desentranyar tot el secret de llur naturalesa i faisó de viure; de llurs rauxes, raciocinis i supersticions, de l'estranya tecnologia professional que jo per allí copsava, i àdhuc del procediment per mi ignorat amb què funcionava tot aquell trasbalsament de riquesa invisible. Mon major afany fou, doncs, el de posar-me en condicions de poder-ho veure tot, de poder-ho escatir tot, de poder, àdhuc, penetrar i romandre les hores que volgués al Casino Mercantil i ses oficines i de guanyar-me les simpaties d'aquells dels argonautes que, per més típics, major curiositat me despertaven. D'alguns, àdhuc, vaig arribar a freqüentar llurs cases... Però, ai!, que amb el refrec d'ells, com a molts altres intrusos... se m'arribà a encomanar també el mal a mi! Era, emperò, ja a darrera hora, i com que les poques operacions a què vaig arriscar-me varen ser-me profitoses, a l'arribar l'horrible crac vaig sortir-ne sencer d'ossos”¹³⁴.

A *La febre d'or*, Oller hi aboca tots els coneixements que havia acumulat per diversos camins sobre el mercat de capitals i les crisis financeres. D'una manera prou subtil, sense amuntegar informacions, sinó mitjançant algunes referències estratègicament situades al text, mostra totes les dades importants sobre aquell fenomen en la seva dimensió internacional. En primer lloc, el paper central del gran mercat borsari europeu, que era aleshores la capital francesa: a Llotja, “arribaven com coets dotzenes de missatgers portant els últims telegrams de París”¹³⁵.

La relació amb el caràcter de banca catòlica que havia tingut la Union Générale de Lió, a l'epicentre de la crisi, ens és recordada per la presència de l'oncle capellà, mossèn Pere, de qui el protagonista Gil Foix¹³⁶ havia rebut protecció així com, a través de la seva dona, herència. També va gaudir de suport d'algun eclesiàstic amb certes gestions per captar clients, tal com ens fa saber en explicar que mossèn Jaume “em va confiar vint mil duros, quatre-cents mil rals d'una *viuda*, perquè jo els faci guanyar com bé em sembli”¹³⁷. Quan es veu el gran crac al damunt, el banquer esporuguit implora la protecció de l'oncle capellà¹³⁸. Gairebé pura superstició, la qual cosa lliga amb el segon conte dels *Croquis al Natural* ja descrit abans.

Oller no desconeix la imputació als jueus, tal com va ésser feta per Zola i va assumir Julián Martel, però hi passa de puntetes i posa les úniques referències al terreny de la simple informació. Eladi Balenyà, explica que “sols la Unió General, una companyia formidable, que anava, com qui diu, a encarar els interessos del catolicisme amb els de la banca jueva per arrencar-li d'un cop el predomini omnipotent per ella exercit sobre el diner, era capaç d'engolir totes les [accions] Vilanius així que traguessin

no serán los menos, cotización actual de ese papel en esa plaza, etc., etc.?” T. Llorente Olivares, *Epistolari Llorente. Correspondència rebuda de 1861 a 1911*. Ordenada i anotada per T. Llorente Falcó. I, *Cartes de Llevantins (1861-1900)*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1928, pp. 189-190.

¹³⁴ *Memòries*, pp. 117-118.

¹³⁵ *La febre d'or*, O.C., p. 282.

¹³⁶ A les especulacions sobre les raons que varen dur Narcís Oller a triar el cognom de Foix caldria també considerar, tal vegada, l'amistat del novel·lista amb el dibuixant Marià Foix, autor de les il·lustracions per a les seves novel·les que reproduïm a aquest volum.

¹³⁷ *La febre d'or*, O.C., p. 301.

¹³⁸ *La febre d'or*, O.C., pp. 382-383.

el morret. Tot era qüestió de fer picar l'ham a un banquer jueu"¹³⁹. Quan la crisi ja és força més avançada, és l'agent de confiança, en Pi, qui li fa saber que ja ha arribat el crac, la qual cosa Foix es resisteix a acceptar. Pi interpreta correctament la situació: "tot venia de Lió, punt escollit pels jueus per lliurar la gran batalla a la Unió General (...) qui no vengui avui, demà se'n penedirà. Ja sap que conec bé la plaça de París. Doncs, una baixa tan forta allí, no l'explica, en aquests moments, sinó una cosa grossa com la que diuen: la topada de dues castes irreconciliables"¹⁴⁰.

A banda de les connexions internacionals, Oller entén molt bé la institució de la Borsa, a la que, com a tal, no fa pas objecte de crítica. No és res més que "un mercat com qualsevol altre, però de valors -escriu en unes anotacions manuscrites que Alan Yates ha desvetllat¹⁴¹- subjecte a la llei de la oferta y la demanda y dominat sempre pe'ls grans banquers o establiments de crèdit" Per bé que també comprèn correctament, com es reflecteix al final que dóna a la història a través de les conclusions de Bernat Foix, que és un mercat molt complex al que la informació i el coneixement són imprescindibles per actuar amb èxit en el mig i llarg termini. Els individus que mostren comportaments delictius, com Eladi Balenyà i el xerraire d'en Giró no acabaran bé. El darrer, ben malament: tard o d'hora "aquest parará a presidi"¹⁴². A la fi, tot plegat assegura l'èxit de Tomàs Llassada, l'especulador sense escrúpols i amb una astúcia superior, que no és pas un jueu sinó un *americano*. Molt senzill, "és el que havia de succeir" perquè "[Llassada] és el que en sap més", explica Oller a través de la seva veu més preuada dins la novel·la que és Bernat Foix, germà del protagonista¹⁴³.

En efecte, la Borsa no és pas un mercat qualsevol. La formació dels preus de les transaccions és especialment confusa perquè hi intervenen dues classes de confrontacions, tal com va assenyalar Max Weber l'any 1894¹⁴⁴. Una es produeix entre oferents i demandants d'un valor -competència pel canvi- amb distints graus d'informació. Una altra enfronta als agents que operen a Borsa, com a compradors i venedors -competència pels termes del canvi-, per tal d'aconseguir clients. En totes dues confrontacions, tothom tracta de maximitzar el guany, la qual cosa és contrària a l'interès dels altres.

Però encara, allò que realment compta, no és ben bé l'estat visible d'oferta i demanda sinó les expectatives, allò que s'espera o s'intueix -millor, saber-ne del cert els moviments soterranis- que ha de succeir. Els valors cotitzats a la Borsa, segons que ha estat remarcat amb encert, no tradueixen l'estat de l'economia, sinó el moment psicològic dels inversors. Té, doncs, una dimensió gairebé pròpia dels jocs d'atzar, sobretot en períodes d'especulació desfermada. "El més prudent dels homes que s'arrisqués a jugar a Borsa -anota Oller- podria, en un parell d'hores, convertir-se en jugador desenfrenat"¹⁴⁵.

¹³⁹ *La febre d'or*, O.C., p. 379.

¹⁴⁰ *La febre d'or*, O.C., p. 544.

¹⁴¹ A. Yates, *Narcís Oller*, p. 233.

¹⁴² *La febre d'or*, O.C., p. 558.

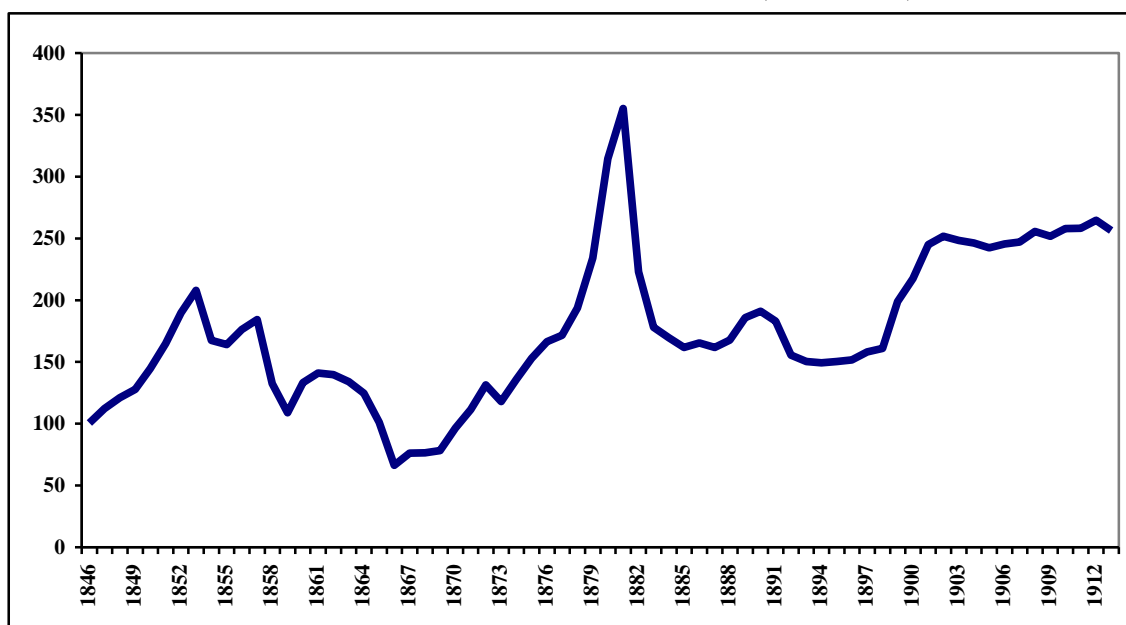
¹⁴³ *La febre d'or*, O.C., p. 557.

¹⁴⁴ M. Weber, *La Borsa*, Barcelona, Ariel, 2013.

¹⁴⁵ "Guspines", O.C., p. 1450.

El curs de les transaccions al llarg del temps, amb alces i baixes, proporciona les sèries històriques i permet examinar els períodes d'expansió i de col·lapse del mercat¹⁴⁶. La pujada i l'estimbada, així designats per Oller, són la fase ascendent dels valors i el crac que la interromp i la cancel·la. Les dades relatives a les cotitzacions a la Borsa de Barcelona durant aquella etapa històrica tan especial, tal com avui les coneixem, confirmen plenament l'anàlisi d'Oller. Al període controlat que representa el Gràfic 1, qualsevol accident del mercat financer de Barcelona resta lluny de la gravetat del violent cicle especulatiu que culmina els anys 1881-1882. A Catalunya, aquell moment va ésser, sens dubte, d'autèntica "febre d'or".

Gràfic 1. Índex de renda variable de la Borsa de Barcelona (1846-1913)

Font: J. Hortalà i Arau, *Índexs històrics del mercat borsari de Barcelona*, Barcelona, 2003.

A la segona meitat de la dècada de 1871-1880, el mercat financer de Barcelona entra a una espiral especulativa com mai abans ni després no s'ha produït a Catalunya. Es tracta d'un moment del tot extraordinari, que cal entendre justament en aquests termes. Res a veure amb les condicions normals de la plaça als dos darrers segles. S'equivoquen aquells que han vist la novel·la d'Oller com un fenomen inscrit al desenvolupament industrial de Catalunya. No hi té res a veure, tal com ell va entendre perfectament i explica amb una reiteració que no li ha estalviat els errors d'interpretació de tercers, tan freqüents a l'anàlisi de la seva obra mestra. "L'artilleria moderna – afirma – ha escombrat dels exèrcits tots els aventurers, tots els espavilats que anaven a la guerra no a fer *número* ni pàtria, sinó posició personal, i els ha dut a la Borsa"¹⁴⁷.

Hi van els aventurers, comenta Oller, però també els "ocellets" –és a dir, els incauts que es deixen arrossegar cegament per la cobdícia i malmeten els seus estalvis. Josep Fontana ha especulat com a la Barcelona d'aquells anys s'haurien ultrapassat els

¹⁴⁶ J. Hortalà i Arau, *Índexs històrics del mercat borsari de Barcelona: 1830-1913*, Barcelona, 2003. Del mateix autor, "Crisis y auge en la Bolsa de Barcelona: 1830-2006", *Cuadernos de Economía*, 29 (2006), pp. 5-68.

¹⁴⁷ *La febre d'or*, O.C., p. 380.

màxims mundials al plantejament de negocis insensats. Sembla increïble, afegeix, la quantitat d'idees, més o menys enginyoses, que s'empraren per a treure diners "contra la venda d'uns papers que mai no rendirien ni un cèntim"¹⁴⁸. Loreto Busquets ha qualificat, molt justament, aquesta presentació del novel·lista com d'un espai promiscu on es produeix el contagi d'una malaltia que acabarà infectant l'enter cos social¹⁴⁹.

La brusca caiguda de la Borsa va perjudicar milers de petits inversors que havien apostat cegament per uns guanys que semblaven fàcils i que havien estat augmentant sense aturador. L'índex general de la Borsa de Barcelona va pujar en molt poc temps un exorbitant 350 per cent fins a la culminació de l'any 1881. Molts inversors, sense coneixement ni experiència, fins i tot demanaren crèdits per invertir en el mercat borsari. Ho van pagar molt car, sobretot aquells més entusiastes i més confiats que van entrar a la Borsa en els últims mesos del *boom* atrets per les notícies fantasioses que sovintejaven a la premsa i a les tertúlies, a major benefici i glòria dels coneixedors del muntatge.

El protagonista Gil Foix ens és presentat com un personatge de vida singular. Estudiant al seminari, abandona la carrera eclesiàstica i passa el dia a Barcelona jugant a cartes pels cafès -"vivint d'estirar l'orella al gat"¹⁵⁰- fins que es casa amb la neboda d'un sacerdot, que s'havia erigit en protector seu per ajudar els pares. Cobdiciós, somiava "amb un milió, una caixa plena d'or amb que rodejar de comoditats i plaers aquelles criatures... -dona i filla-, per la qual cosa va fugir a l'Havana"¹⁵¹. Torna instruït als negocis però sense un xavo, per causa de l'esclat de la Guerra de la Independència o Guerra dels Deu Anys (1868-1878), que col·lapsa els negocis que els catalans havien instal·lat massivament a l'illa. Amb l'ajut de l'oncle capellà i, després, amb l'herència rebuda d'ell s'instal·la com a corredor de Borsa intrús, sense autorització oficial.

Hi ha dos personatges posats a la narració de *La febre d'or* de forma extraordinària, únicament per apuntar alguns elements bàsics de la història tal com l'entén Narcís Oller. Un és Pere Foix, sempre absent, que és una creació literària molt remarcable, de qui se'n parla més d'un cop però mai no apareix. L'absència del germà transmet als lectors una idea essencial per a l'escriptor, que consisteix en què la classe obrera resta absolutament al marge de l'onada especulativa que explica la novel·la.

Un dels retrets més freqüents que s'han fet des de la historiografia a *La febre d'or* consisteix en què no s'ocupa dels obrers i de les lluites socials¹⁵². Es tracta d'una observació poc atenta a la realitat de la història de la literatura, ja que ningú havia fet mai allò que sembla exigir-se a Narcís Oller. Émile Zola fou el primer en fer entrar l'obrer a la literatura¹⁵³. Zola havia guanyat una immensa fortuna amb les novel·les, cosa que el l'il·liputenc públic català no va pas consentir a Narcís Oller, i es va permetre el luxe de viure una colla de mesos entre els miners per documentar-se a fons en escriure *Germinal*, quelcom d'impensable per a l'escriptor català, que havia d'anar als Jutjats cada dia, i durant tot l'any, per guanyar-se la vida. Però el cert és que, a través de

¹⁴⁸ J. Fontana, *La vieja Bolsa*, p. 46.

¹⁴⁹ L. Busquets, "Capitalismo industrial y financiero", p. 348.

¹⁵⁰ *La febre d'or*, O.C., p. 285.

¹⁵¹ *La febre d'or*, O.C., p. 286.

¹⁵² J. M^a. Domingo, Pròleg a N. Oller, *La febre d'or*, Valls, Cossetània, 2012, p. 25.

¹⁵³ S. Bonnafous, "Recherches sur le lexique de *L'Assommoir*", *Cahiers Naturalistes*, 55 (1981), pp. 52-62 (veure p. 53).

Pere Foix, Oller fa una menció absolutament explícita a l'absència dels treballadors industrials, com també dels empresaris, a la follia especulativa d'aquells anys.

Un segon personatge de què se serveix Oller per explicar les forces profundes que mouen el procés, sense exigir la intervenció d'un narrador omniscient, és l'altre germà del protagonista, Bernat Foix. Expert en economia, fa de comptable del germà banquer. Inventor i tecnòleg, compren la realitat com ningú altre. És economista, enginyer i filòsof d'una sola vegada, la veu del pensament més analític del novel·lista, posada dins la història i no pas dictada des de l'escriptori.

La conjuntura del mercat financer català és decididament alcista, amb una situació d'abundància de liquiditat i d'alça progressiva dels valors. Foix fa una petita fortuna amb maniobres especulatives, i amb molta eficàcia a la captació de l'estalvi rural, i es decideix a obrir una casa de banca. "A Vilaniu –aclareix Oller- havia tret la major part de clients"¹⁵⁴. I de la banca, al gran negoci dels ferrocarrils. Allà sí que ha de canviar d'horitzó: ara haurà de captar més, molt més, els diners de tercers per fonamentar aquella immensa inversió.

Però el moment és propici. Just aleshores, es desfermava "una febrada que llançava a tothom al mar de l'especulació i de les aventures"¹⁵⁵. De bancs, "en naixien com bolets. N'hi havia un per cada vila important de Catalunya, fos o no fos necessari, ni tan sols viable"¹⁵⁶. És molt cert. Els estudis dels historiadors han comprovat que mai abans ni després, ni a Catalunya ni al conjunt d'Espanya, no s'ha creat un nombre ni remotament semblant d'entitats financeres, fins a vint-i-set, en poques setmanes¹⁵⁷. Avui resta viva una sola d'aquelles entitats financeres amb partida de naixement de l'any, tan extraordinari, de 1881, el Banc de Sabadell.

Oller hi afegeix una superba descripció del moment del mercat, llençat per l'espiral de l'especulació incontroladament: "els diners han sortit dels amagatalls, i roden esbojarrats de mà en mà (...) hi ha una febre d'or, tothom vol ser ric, i ho serà qui més sàpiga aprofitar l'ocasió"¹⁵⁸. Insisteix sovint en aquesta definició molt exacta. La distinció entre capitalisme i ludopatia compulsiva és perfectament diàfana a la novel·la. L'Oller economista, que parla a través de la figura del caixer Bernat Foix, creada expressament per l'autor amb aquesta sola finalitat, ho estableix d'una manera definitiva: "una cosa era el negoci, fruit del treball, les empreses profitoses al país, "a la humanitat", com deia el caixer; altra cosa el joc, el risc temerari, l'enganyifa"¹⁵⁹.

La gegantina bombolla financera hi embolica a gairebé tothom. "Allí es trobaven barrejats no sols tots els estaments –escriu-, sinó totes les professions i jerarquies: advocats que parlaven de la vista de demà, metges que confiaven a l'amic el pronòstic fet de tal malalt, magistrats, generals, senadors del regne. Un cop, tombant el cap, fins

¹⁵⁴ *La febre d'or*, O.C., p. 285.

¹⁵⁵ *La febre d'or*, O.C., p. 308.

¹⁵⁶ *La febre d'or*, O.C., p. 309.

¹⁵⁷ F. Cabana, *Història del Banc de Barcelona (1844-1920)*, Barcelona, Edicions, 62, 1978.

¹⁵⁸ *La febre d'or*, O.C., p. 293.

¹⁵⁹ *La febre d'or*, O.C., p. 308. Oller lamenta que "ningú no es recordava ja del daltabaix de les caixes [de] l'any seixanta sis" (*ibid.*), per bé que aquell episodi havia estat força menys violent. Per a la crisi de 1864-1866, J. Fontana, *La vieja Bolsa*, pp. 29-33. G. Tortella, *Los orígenes del capitalismo en España*, Madrid, Tecnos, 1973.

va reconèixer, sota un barret de copa, la cara pelada d'un canonge"¹⁶⁰. Dones de la més alta noblesa, com la marquesa de Penyalta, papallonegen a l'entorn de Llotja, encara que no hi tenen autoritzada l'entrada. L'eufòria borsària i els guanys extraordinaris de les cotitzacions porten a les classes populars a una borratxera del consum privat: "era ja innombrable la pobrissalla que en poques setmanes s'havia enriquit, (...) gastaven ja més luxe que la noblesa, l'alta banca i el comerç"¹⁶¹.

En aquest punt, la historiografia de la literatura no acaba d'encertar-la, malgrat que el novel·lista ho explica amb claredat meridiana i amb tota la raó. A la febrada de la Borsa dels anys 1875-1881, ni burgesia, ni industrialització, ben al contrari. Josep Fontana ho precisa molt clarament, assenyalant que a la febril activitat d'aquests anys no hi tindrà gairebé cap intervenció la indústria¹⁶². Oller avança magistralment el diagnòstic. No és pas un moviment que activi la burgesia, entesa com la classe social dels empresaris i dels industrials. És un moviment àmpliament popular: "una volta més havia sonat el clarí que desvetlla la cobdícia dels humils i obre, de tant en tant, aqueixes grans croades per a la conquesta del vedell d'or, en cerca del qual tants deixen la pell"¹⁶³.

La burgesia industrial, la indústria, no en participa gens. A la inversa, n'és fortament perjudicada, ja que els estalviadors i les entitats de crèdit desvien les inversions cap a valors que prometen guanys immediats i fabulosos, bàsicament banca i ferrocarrils. Es tracta d'un fenomen estrictament especulatiu –com tants altres a la història de l'economia mundial dels dos darrers segles- que emana d'una situació de gran abundància de liquiditat i de les pràctiques desaforades del crèdit bancari. No té res a veure amb la revolució burgesa ni amb la industrialització, com s'ha escrit erròniament en diverses ocasions. Considerada des d'aquesta òptica la crisi borsària de Barcelona de 1881 s'assembla poc a la de Lió, on va començar l'onada baixista, ja que allà la indústria en va patir força, per la qual cosa ha estat considerada per Jean Bouvier una de les primeres crisis "à dominance industrielle".

El Gràfic 2 mostra amb perfecta claredat que les cotitzacions de la indústria varen davallar durant els anys de la febre d'or, mentre que les de la banca i, sobretot, les de les companyies ferroviàries varen incrementar-se de forma totalment irracional, molt per sobre de l'índex general. L'enginyer industrial i secretari del director general de la companyia ferroviària MZA Esteve Suñol i Gasóлива, primer que va identificar el ferrocarril d'Oller de Barcelona a Vilaniu amb l'autèntic de Barcelona a Vilanova, Valls i Madrid, va caracteritzar molt bé aquell grandios episodi i remarcava l'exactitud de la narració d'Oller: "así llegó a deslumbrarse aquel público alucinado de 1881, que lo mismo hubiera comprado acciones de este ferrocarril como de una mina de latón de que le dijeran habían de salir los candiles hechos. Este público fue la nodriza del Directo [de Barcelona a Madrid] y con ella emprendió el camino de la vida"¹⁶⁴.

¹⁶⁰ *La febre d'or*, O.C., p. 283.

¹⁶¹ *La febre d'or*, O.C., p. 282.

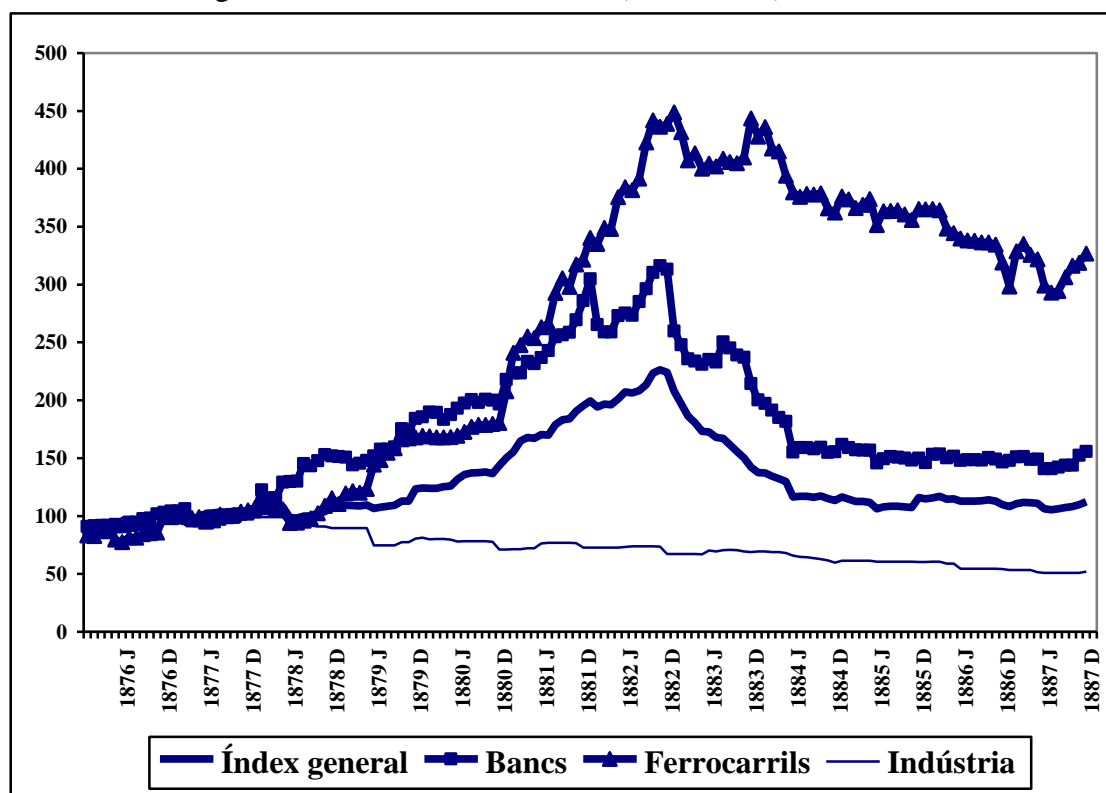
¹⁶² J. Fontana, *La vieja Bolsa*, p. 42.

¹⁶³ *La febre d'or*, O.C., pp. 283-282.

¹⁶⁴ E. Suñol, "El ferrocarril directo", *La Vanguardia*, 8 de abril de 1891. Esteve Suñol va treballar molts anys a Materiales de Ferrocarriles -"Can Girona"-, i posteriorment va ésser secretari del director de MZA (Madrid-Zaragoza-Alicante) Eduard Maristany.

L'explicació de l'abundància de liquiditat a l'economia catalana dels anys 1875-1881, autèntic transfons de l'especulació extrema del període de la febre d'or, és doble. D'una banda, com ja ha estat comentat, el desenvolupament de la primera Guerra de la Independència de Cuba, des de l'any 1868 endavant, posa fi a l'extraordinari domini de les xarxes comercials interiors i exteriors a l'illa que exercien els immigrants catalans de molt temps enrere¹⁶⁵. El retorn de la gran majoria d'ells, amb els estalvis acumulats, que sovint eren una veritable fortuna, gran o petita, va suposar una forta elevació dels invisibles de la balança de pagaments de Catalunya, a través de la partida de transferències, i una gran acumulació de metàl·lic.

Gràfic 2. Índexs general i sectorials, 1876-1887 (1876 = 100)

Font: J. Hortalà i Arau, *Índexs històrics del mercat borsari de Barcelona*, Barcelona, 2003.

De forma paral·lela, la producció vitícola i l'exportació de vi i alcohol, sobretot cap a França, varen proporcionar a l'agricultura catalana l'etapa de prosperitat més gran de la història a causa de la pèrdua de la producció al país veí per la destrucció de les plantacions provocada per la invasió d'un insecte devastador, la *Phylloxera vastatrix*. L'or de les colònies i l'obtingut de l'exportació de vi a preus astronòmics varen fer la fortuna de rendistes, propietaris rurals, comerciants i agricultors. Tots dos, però, eren fenòmens transitoris, que no es podien perllongar. Es pot afegir encara que entre 1876 i 1881 es detecta un gran flux d'inversió estrangera directa, per bé que es va dirigir a

¹⁶⁵ J. Maluquer de Motes, "La formación del mercado interior en condiciones coloniales. Inmigración y comercio catalán en las Antillas españolas durante el siglo XIX", *Estudios de Historia Social*, 44-47 (1988), pp. 89-103; i "Els catalans a Amèrica. Una diàspora comercial (c.1750-1898)", a D.A., *V Jornades d'Estudis Catalano-Americans*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1997, pp. 9-26. I encara, "Las Antillas y América en el comercio exterior español (1834-1868)", *Rábida*, 13 (1994), pp. 57-62.

ferrocarrils i mineria, fora de Catalunya¹⁶⁶. La indústria moderna del país, ben al contrari, creixia molt modestament¹⁶⁷.

Resulta evident, en tot cas, que la clau de l'èxit en un mercat tan complex com la Borsa és la informació. Els especuladors, els “ocellets” que han entrat a comprar encegats per la cobdícia, seran les víctimes del seu propi embogiment, perquè aquells que sí entenen el funcionament del mercat i la marxa dels negocis ja s'ocuparan prou d'aprofitar la seva estultícia. “La plaça de Barcelona –explica clarament Oller a través de Gil Foix- està dividida en dos camps obertament enemics: l'antic comerç, l'antiga banca, la banca històrica, que en diríem, i la banca moderna, la d'ahir, la nostra”¹⁶⁸. La banca moderna de Gil Foix és la dels especuladors sobrevinguts i ignorants com ell mateix.

La informació és, doncs, la millor arma. Per això, el borsista Giró fa tota mena de trampes per tal de rebre abans que ningú els telegrams que l'assabenten dels moviments de la Borsa de París, centre financer mundial en aquells moments. No hi ha moralisme d'Oller en mostrar els fracassos dels agents amb comportaments delictius, com Balenyà i, sobretot, Giró dins la novel·la. No és una mena de càstig diví per purgar els seus pecats, com han pretès alguns. Sobta, en aquest sentit, l'obsessió de certs historiadors de la literatura en trobar a Oller una mena de moralisme que no hi és per cap banda. La idea central del novel·lista és simple, certa i, a més, perfectament demostrable. Els diners guanyats fàcilment es desprenen fàcilment. De la part de Narcís Oller hi ha, senzillament, una excel·lent comprensió dels daltabaixos del mercat financer: els comportaments barroers a mig termini provoquen el fracàs. Allò que funciona és la prudència i l'astúcia del coneixement.

En realitat, “els de sempre”, els financers ben informats i bons coneixedors dels complexos negocis de les finances, aprofiten les malifetes dels aventurers per apoderar-se dels estalvis dels incauts. Al primer capítol de la novel·la els identifica directament a través de les figures de “don *Evaristo*” [Arnús i de Ferrer], titular de la major empresa de corredoria, banca i Borsa de Barcelona, i “don *Clàudio*” [López i Bru, marquès de Comillas], fundador del Banc Hispano-Colonial i un dels més importants empresaris d'Espanya. Ambdós eren, certament, “els de l'olla”, com escriu Oller, per bé que la descripció que en fa no s'ajusta a les característiques dels personatges, ni per l'edat ni per l'aspecte físic.

El mecanisme que activen “els de l'olla” és molt clar: “funden grans companyies, ells se'n fan gerents i consellers, inunden la plaça de paper, i envien un vol de mussols [agents] a fer-lo pujar. La banca nova s'enganxa al vesc, retira el paper, i aquells senyors s'embutxaquen els quartos. Amos, fa temps, dels bancs i caixes, amb el pretext d'augmentar el capital emeten noves accions, i hi fan igual negoci. No són ells, qui les compra: som nosaltres. I avui un antic *navier* es desfà dels *barcos* vells, fent-los pagar...”¹⁶⁹. La punxada de la bombolla de la Borsa de Barcelona va afectar ben poc la indústria i la burgesia catalana, més aviat la va afavorir. El daltabaix borsari va ésser

¹⁶⁶ J. Sardà, *La Política Monetaria y las fluctuaciones de la Economía española en el siglo XIX*, Madrid, CSIC, 1948, pp. 266-267.

¹⁶⁷ J. Maluquer de Motes, “El índice de la producción industrial de Cataluña. Una nueva estimación (1817-1935)”, *Revista de Historia Industrial*, 5 (1994), pp. 45-71.

¹⁶⁸ *La febre d'or, O.C.*, p. 315.

¹⁶⁹ *La febre d'or, O.C.*, p. 316.

una crisi per als rendistes, els especuladors improvisats i els jugadors de fortuna que s'havien llençat desordenadament, amb una cobdícia d'autèntics ludòpates, damunt d'un joc al què els hi comprometien els estalvis i, sovint, el benestar futur personal i familiar.

Suñol comentava, havent llegit *La febre d'or* d'Oller, tenir “bien vivos en mi imaginación los tipos, dignos de compasión unos, repugnantes y viles otros, caídos y maltrechos casi todos en la actualidad (...) y recordando fechas, comparando hechos y analizando móviles humanos hube de preguntarme: -Pues señor es posible, en diez años, un cambio tan radical de papeles en los hombres, y en la situación de los hombres mudanza tanta. (...) Dejemos en paz a los padres que bien cara pagaron la calaverada de haber engendrado tal hijo”¹⁷⁰. El paper, la nova banca, fins i tot el ferrocarril, havien passat a altres mans.

Portada de *La bogeria*, amb un dibuix de Marià Foix

Ben segur, el jugador, el ludòpata, fracassa a Borsa més d'hora que tard. En situacions extremes, podria arribar al suïcidi. Així va succeir al cas de Gal Dalí i Viñas, l'avi del pintor Salvador Dalí, el tràgic final del qual explica el novel·lista al conte “Un borsista”. Però Oller va rebutjar expressament de posar al seu protagonista de *La febre*

¹⁷⁰ E. Suñol, “El ferrocarril directe”, *La Vanguardia*, 8 d'abril de 1891.

d'or com a ludòpata malalt o pocavergonya compulsiu, i també de fer-lo morir en forma tràgica. La història, tal vegada, va perdre dramatisme i grandesa literària –com li ha retret bona part de la crítica, des del cosí Yxart aleshores i fins avui-, però ben segur que va guanyar versemblança.

La immensa majoria dels jugadors a la Catalunya dels anys que seguiren al crac no es varen llençar pels balcons ni varen anar a parar a la presó per estafadors. Potser varen tornar resignadament a fer de fuster, com Gil Foix, un personatge absolutament versemblant, no pas un heroi o un anti-heroi inventats per la literatura. Oller no va negociar mai el seu irrenunciable realisme. Amb la novel·la, volgué cenyir-se “als límits de lo vist i sens voler-ho mai aixecar a les altituds tràgiques o èpiques que aquí mai arribà a assolir, o que jo no vaig pas saber veure-hi i que tant hi enyorava mon entrançable cosí Yxart”¹⁷¹.

Al grau que ha arribat la ciència i la indústria dels homes

Oller, com a liberal i progressista radical, expressa permanentment una confiança il·limitada en la ciència i en la innovació, materialitzades a la indústria moderna. És un posicionament profundament arrelat al darwinisme¹⁷². El valor superior de la humanitat és per a ell l'evolució. Pas a pas, i cada vegada més de pressa, l'evolució duu a la societat cap a un major perfeccionament i a nivells superiors de civilització i de cultura. El desenllaç de les grans batalles que la crisi borsària va desfermar als mercats financers, com a qualsevol altre ordre de la vida, assenyala el coneixement i el saber com a guanyadors segurs: “en totes les matèries, qui més sap més guanya (...) l'evolució no cessa: és la llei de l'univers: una justícia tardanera, però la gran, l'única justícia”¹⁷³. Una mostra més del seu interès pels temes lligats al progrés tecnològic és el fet que traduís el text *De Port-Said a Suez*, dedicat a la inauguració del Canal de Suez, de José Maria de Eça de Queirós¹⁷⁴.

La importància decisiva del coneixement resta palesa a partir del moment en què l'home és capaç de controlar, i posar al seu servei, les forces que posseeix la naturalesa. La Revolució Industrial del darrer terç del segle XVIII havia donat els primers passos a Gran Bretanya en posar a punt una nova tecnologia mecànica que necessitava energia inanimada. La primera solució a aquella exigència va consistir en l'aplicació de la màquina de vapor de Watt i Boulton, que permetia moure màquines filadores i telers a partir de la combustió de carbó a la nova indústria fabril (*factory system*) i als transports (ferrocarrils, vaixells de vapor). Però tot plegat exigia disposar de combustibles de qualitat i a bon preu. La industrialització a Catalunya toparà amb el gran escull que suposa la manca de carbó mineral al subsòl català. La cerca gairebé febril d'aquesta matèria primera a la Catalunya del segle XIX és objecte de clares al·lusions als passatges de *L'escanyapobres* relatius a l'explotació d'una mina prop de Pratbell¹⁷⁵.

¹⁷¹ *Memòries*, p. 118.

¹⁷² A. Arroyo Almaraz, “La huella de la teoría de la evolución en la narrativa de Narcís Oller”, a J. Mª Aguirre ed., *Darwin en la ficción*, Madrid, Universidad Complutense, 2010, pp. 47-58; X. Vall, “L'evolucionisme en la literatura catalana”, *Anuari Verdguer*, 20 (2012), pp. 101-149.

¹⁷³ *La febre d'or*, O.C., p. 557.

¹⁷⁴ “Inauguració del Canal de Suez”, a *Traduccions selectes*, Barcelona, Gustau Gili, 1929, pp. 329-353.

¹⁷⁵ *L'escanyapobres*, O.C., pp. 115-116.

Quan el moviment de la Renaixença apuntava els inicis, l'economia catalana, com la de la resta del món d'economia més avançada, estava tancant la primera etapa de la industrialització. La creació narrativa de Narcís Oller més atenta a les realitats d'aquella indústria de la primera hora i de la nova classe treballadora és *La papallona*. El Raval de Barcelona és l'espai urbà on varen començar a acumular-se els "vapors", segons que expressa Oller amb la precisa terminologia contemporània, a les dècades centrals del segle XIX. És justament en un d'aquests vapors –*bafors*, segons l'obra analfabeta Madrona¹⁷⁶– on havia tingut lloc el desgraciat accident de l'explosió de la caldera de la màquina de vapor en què varen trobar la mort els pares de la Toneta, l'entranyable cosidora òrfena de *La papallona*, de prematur i tràgic final, que constitueix un dels grans personatges de la narrativa d'Oller. L'episodi s'inspira directament en el fet real de l'explosió d'una caldera a la fàbrica del gran empresari de la primera industrialització a Catalunya Erasme de Gònima, que anava a la fàbrica diàriament malgrat la seva avançada edat¹⁷⁷.

La manca de recursos minerals, l'elevat preu del carbó d'importació i, fins i tot, la perillositat que implicava l'aglomeració de les fàbriques al Raval barceloní –amb nombrosos accidents com aquell que Oller esmenta– són algunes de les causes principals del desplaçament de la indústria tèxtil cotonera cap a les conques fluvials, del Llobregat i del Ter, amb la finalitat d'aprofitar l'energia hidràulica. El motiu bàsic, però, fou una innovació tecnològica, la turbina hidràulica desenvolupada a la primera meitat del segle XIX a partir dels treballs de Benoit Fourneyron iniciats l'any 1826 i la turbina de reacció inventada per James B. Francis l'any 1849. L'opció per la turbina i la força de l'aigua va permetre transformar profundament l'estructura del tèxtil i modificar la geografia industrial ja que la tecnologia necessària per a l'aprofitament d'aquesta font d'energia exigia la localització de cada fàbrica al peu del salt corresponent.

Les creacions d'Oller assenyalen els diversos passos de formació de l'emprenedor que exigien els nous treballs de l'empresa industrial moderna. La narració titulada "La fàbrica" en dóna una puntual descripció, amb el trànsit del camp a la ciutat i, de retorn, del comerç a la indústria. Quan l'hereu Comes deixa de fer de pagès, abandona el molí fariner del pare i parteix de Vallfonda, és acollit pel seu oncle a Barcelona i sotmès a un llarg aprenentatge: "dades a un pobre les espartenyas i la roba de vellut agrisada fins a la trama per la farina, ben xollat el clatell i netes mans i cara, l'envià a estudi, el féu instruir per al comerç i el posà darrera el taulell [d'un negoci d'empeses]. Més tard el féu viatjar amb el mostruari i, finalment, bregar amb el diari i el major i amb la correspondència"¹⁷⁸.

L'hereu Comes ha fet l'aprenentatge cabal del nou món de l'economia de mercat. En rebre l'herència, per la mort del pare, el jove comprova que la força de l'aigua de la riera de Bramuls que aprofitava el vell molí era capaç de produir deu vegades més energia. Per sota del molí "s'hi podia aixecar una fàbrica de filats de llana, aprofitant un salt de setanta cavalls de força. Per què no fer-ho?". La decisió fou immediata. Caldria substituir aquella "roda de caixons, esberlada, cruixida i llefiscosa" per una turbina metàl·lica moderna molt més potent. Dit i fet. Dos anys d'estudis

¹⁷⁶ *La papallona*, O.C., p. 2.

¹⁷⁷ R. Fontanals, "Erasme de Gònima, l'Oberkampf català", *Barcelona Quaderns d'Història*, 17 (2011), pp. 221-236. Oller al·ludeix a aquest empresari dins la novel·la.

¹⁷⁸ "La fàbrica", O.C., p. 1003.

d'enginyeria i de treballs diversos, amb una inversió important per fer camins, edificis i instal·lacions, permeten posar la nova fàbrica a punt.

La inauguració acciona el gran mecanisme que estava canviant el destí dels humans: “l'arbre mestre, gruixut pilar de ferro, polit com d'acer, girà, giravoltà sobre son piu amb creixent rotació, i, tot ensems, vingué de les quadres la remor sorda i solemne dels tambors rodant a la desesperada. Brunzien com alenada contínua de vent dins d'un bosc. Era la respiració d'un organisme potent que vessava a dolls vida i força, que tot ho trontollava i removia”¹⁷⁹. L'exploració de la nova font d'energia canviaria “l'antic llogaret, aquell grapat de casetes de suro [en] una vileta alegre, rica, visitada, que cada dia creix”¹⁸⁰.

A la indústria, les noves tecnologies transformaven el règim de treball i incrementaven espectacularment la productivitat. La mecanització, la realització del procés productiu a través de sistemes repetitius, ho canviava tot de dalt a baix: “tot rodava, corria, treballava amb admirable precisió, amb alè infatigable; i la màquina redimia l'obrer de l'esforç muscular, no exigint sinó atenció i traça, encarregant-se ella sola de l'esforç bestial, per a deixar l'home home”¹⁸¹.

A “La fàbrica”, una de les seves millors creacions, Oller presenta amb precisió, i ben anticipadament, el fenomen dels encadenaments productius –*productive linkages*– que Albert Hirschman va aportar a l'anàlisi econòmica moderna. El concepte fa referència a les complementarietats del procés de desenvolupament. I emfatitza les forces que activa el sector dinàmic o pautador –*leading sector*– i que duen a la generació d'inversions a molts altres sectors d'activitat¹⁸². Això configura el procés del creixement econòmic modern a partir de l'arrencada o la gran empena –el *take off* de Walt W. Rostow¹⁸³ o el *big spurt* de d'Alexander Gerschenkron¹⁸⁴– d'un procés d'expansió autoalimentat i sostingut.

La fàbrica atrau mà d'obra, en especial homes, fa més gran el poble, i més ric, de manera que “la població augmentà, en dos anys, de cinc-centes ànimes” i s'obren nombroses botigues i negocis. Oller refereix amb llenguatge literari, però amb excel·lent olfacte i gran encert, el paper d'un sector pautador: com reactiva l'activitat de forma general, amb el que Albert Hirschman qualifica d'efectes cap endavant i cap endarrere, i com actua de base econòmica estimulants un sector subsidiari¹⁸⁵, segons la teoria del mateix Douglass C. North¹⁸⁶.

¹⁷⁹ “La fàbrica”, *O.C.*, p. 1004.

¹⁸⁰ “La fàbrica”, *O.C.*, p. 1006.

¹⁸¹ “La fàbrica”, *O.C.*, p. 1005.

¹⁸² A. Hirschman, *La estrategia del desarrollo económico*, México, Fondo de Cultura Económica, 1961. J. A. Ocampo, “Hirschman, la industrialización y la teoría del desarrollo”, *Desarrollo y Sociedad*, 62 (2008), pp. 41-65. L. A. Blanco, “Hirschman: un gran científico social”, *Revista de Economía Institucional*, 15 (2013), 28, pp. 47-64.

¹⁸³ W. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge, Cambridge University Press, 1960.

¹⁸⁴ A. Gerschenkron, *El atraso económico en perspectiva histórica*, Barcelona, Ariel, 1968.

¹⁸⁵ “La fàbrica”, *O.C.*, p. 1007.

¹⁸⁶ D. C. North, “Location Theory and Regional Economic Growth”, *Journal of Political Economy*, 63 (1955), 3, pp. 243-258

Les observacions sobre la innovació contingudes a l'obra d'Oller no es limiten pas a la indústria. A la ciutat moderna, les exigències per a les empreses del sector dels serveis són també moltes i, a més, enterament noves. L'hereu d'en Daniel, el Forner de les Monges d'"El transplantat", fa l'aprenentatge a Barcelona i en acabat obre un saló de perruqueria a la Rambla. L'èxit arriba de pressa perquè en Miquelet "havia comprès l'època: sabia com són avui reproductives certes despeses i no volia perdonar-ne cap. Així, no satisfet d'haver posat un saló com cap altre no n'hi hagués a Espanya, cregué convenient d'armar rebombori en els diaris, i seguint l'exemple d'altres empreses, resolgué dar un dinar als representants de la premsa, com ara es diu"¹⁸⁷. L'home organitza una espectacular presentació del local, hi convida generosament els periodistes i els impressiona amb un bon sopar i amb tota mena de perfums. "L'endemà —explica Oller—, els diaris de la ciutat, sense exceptuar-ne ni un, pintaven la nova perruqueria com un palau de fades [i] elogiaven totes les innovacions"¹⁸⁸. La publicitat i el màrqueting s'obrien pas a la moderna civilització i Oller en pren nota.

En un altre pla, també adverteix el novel·lista, amb remarcable clarividència, les febleses de l'estructura empresarial catalana, que exposa, i denuncia, a través del cas del sector d'edicions i arts gràfiques al que estava vinculat per la seva activitat d'escriptor. Assenyala, així, "lo mal muntada que tenim aquí àdhuc les indústries més superiors i que més poden ajudar a aixecar, estancar o rebaixar el progrés moral d'un poble, com és l'editorial"¹⁸⁹. També es val de l'opinió d'un dels personatges de *La febre d'or* persuadit "que (...) érem al temps de les grans empreses. El món presenciava la més gran i profitosa de les lluites, la lluita pel benestar general [però] aquí tot és petit i mesquinet com un gra de mill (...) no concebem res gran"¹⁹⁰.

En general, als diversos sectors de la producció hi manca la preocupació i la vigilància per aconseguir la qualitat. La limitada atenció cap als aspectes lligats a l'excel·lència en la producció de mercaderies produeix resultats mediocres: "así, los más de nuestros artefactos, comparados con sus similares extranjeros —entendiéndose del mundo civilizado— delatan su procedencia a simple vista por la chapucería de los detalles de última mano"¹⁹¹.

La baixa competitivitat que afectava l'economia catalana —i espanyola— respecte a la producció dels països més avançats és imputada a la feblesa d'esperit i la manca d'innovació de les empreses i dels empresaris: "aquí ja estem fets a no inventar i, àdhuc, a ni somniari en perfeccionar res; nos basta l'estrafer grollerament els invents de fora". L'ambició de l'empresari respecte d'una tecnologia necessàriament forana, és "treure'n tot el suc possible i acabar lo suficient per fer-nos una o dues cases de lloguer amb què assegurar els dots de la fillada i comprar una torreta o una masia per donar esplai els estius a les atàviques aficions (no dic d'agricultor) de pagès, que són característica de nostra raça"¹⁹². La caseta i l'hortet de Francesc Macià, justament.

Poca ambició, objectius molt limitats, rutines sempre al procés productiu provoquen que l'empresari més reeixit "haurà de presenciar forçosament l'agonia de la

¹⁸⁷ "El transplantat", *O.C.*, p. 764.

¹⁸⁸ "El transplantat", *O.C.*, p. 768.

¹⁸⁹ *Memòries*, p. 125.

¹⁹⁰ *La febre d'or*, *O.C.*, p. 193.

¹⁹¹ "Nuestra chapucería", *La Vanguardia*, 14 de març de 1889.

¹⁹² *Memòries*, p. 125.

seva creació com a fruit fatal de la seva ignorància primària i de la seva incúria posterior per sortir-ne a fi d'evitar-se a temps l'estacionament en què aviat caurà"¹⁹³. Amb aquest ritme, no es podria arribar gaire lluny.

Allà on l'obra literària d'Oller arriba al punt més remarcable, des de la consideració de la ciència econòmica, és quan s'ocupa dels temes relatius a la innovació tecnològica i a la globalització –“l'intercanvi universal”, escriu literalment amb una admirable anticipació-, d'una forma que pot considerar-se com a francament avançada als coneixements del seu temps. Allò que singularitza l'època és, justament, el ritme frenètic d'increment de les invencions i l'augment continuat dels intercanvis: “amb la continua evolució dels temps tot canvia o es modifica; i en aquest, que és el dels invents a diari i de l'intercanvi universal de tot, encara més”¹⁹⁴.

“En totes les matèries, qui més sap més guanya”

LA ULTIMA NOTICIA

Dibuix de Marià Foix per a *La febre d'or* (1890)

Capta molt bé les fonts de la innovació tecnològica. Com a extraordinari observador que és, Oller assenyala la pròpia pràctica del treball a la indústria com l'origen, sovint, de les innovacions incrementals o de millora dels béns d'equipament que hi són emprats. Així ho fa notar expressament: “és en fi una d'aquelles invencions que no troba l'enginyer replè de teories, i que l'obrer català, inventor anònim de mil simplificacions, descobreix per l'atenta observació dels elements mecànics que veu posats en joc, i realitza sense altra aspiració que dar-se el gust de sentir-les elogiar a sos companys”¹⁹⁵. Aquesta anotació es troba ja a *La riquesa de les nacions* d'Adam Smith i

¹⁹³ *Memòries*, p. 125.

¹⁹⁴ “La reforma”, *O.C.*, pp. 1078-1080.

¹⁹⁵ “La visita”, *O.C.*, p. 878.

és plenament confirmada per les modernes teories sobre les relacions entre progrés tecnològic i creixement econòmic.

Dins *La febre d'or* s'hi contenen diversos passatges en què Oller presenta les seves reflexions sobre aquest assumpte i formula unes conclusions que cal qualificar, sense reserves, de brillants. I, a més, de noves dins la ciència econòmica del seu temps. L'encarregat de presentar les idees del novel·lista és un personatge singular, economista i inventor, que expressa la veu pròpia de l'autor. Germà gran de Gil Foix, Bernat Foix apareix a la novel·la per primera vegada quan s'hi explica que era “mudable i somiador” i que havia marxat jove a França per posar-se en contacte amb “químics i constructors de màquines”¹⁹⁶.

Això vol dir, exactament, amb inventors, innovadors i tecnòlegs, tal com Oller s'encarrega de confirmar en fer saber al lector, amb la seva habitual dosi d'humor, que el personatge s'interessa poc o gens per les operacions dels jugadors a Borsa perquè és ben capficat “pensant en la invenció d'uns llumins que no fossin mistos, sinó misto i cigarret, que en xuclant s'encenguessin”¹⁹⁷. L'inventor és la veu més fidel al pensament de Narcís Oller, d'una manera que aquest prou s'ocupa de confirmar, quan explica, en relació al gran dinar de Nadal del capítol tercer de *La febre d'or*, que mentre el seu germà “Gil i l'Eladi [Balenyà] trencaven dos parells de perdis estofades amb cols, el bon Bernat es planyia que tots els capitals preferissin les aventures de la Borsa als profits de la indústria”¹⁹⁸.

Bernat Foix és promogut pel germà a la feina de comptable i caixer, en d'altres paraules, a exercir els serveis professionals d'economista, a la casa de banca que decideix fundar. Una tasca que realitza de forma enterament eficient, sense posar-hi res més que estricta professionalitat, lluny de les especulacions i ambicions desfermades dels altres personatges lligats a les iniciatives de Gil Foix. Oller no dubta a descriure'l, amb un punt d'ironia, com un personatge obsedit per certes operacions matemàtiques i decidit a aprofitar qualsevol instant per dedicar el seu enginy a cercar una gran invenció: “al peu d'una gran caixa de ferro, el bon Bernat enforjava i desenforjava diners, indiferent a la feina, desitjós sempre d'un moment de repòs per lliurar-se en cos i ànima a sos càlculs algèbrics de mecànica i química, pensant en sa cigarreta-llumí o llumí-cigarreta”¹⁹⁹. Tanca la novel·la en tornant de Nova York, on ha acudit a consultar amb “l'Edison” la viabilitat de la seva darrera invenció, un generador elèctric, vuit mesos després dels moments més dramàtics del crac de la Borsa de Barcelona i porta “d'Amèrica la representació d'una gran casa electricista que em darà per viure”²⁰⁰.

És l'oncle bonhomíós que Oller fa objecte, notava Serrahima²⁰¹, d'una “especial simpatia”. Per a ell, “la història de la humanitat no és sinó un fenomen «providencial»,

¹⁹⁶ *La febre d'or*, O.C., p. 285.

¹⁹⁷ *La febre d'or*, O.C., p. 301.

¹⁹⁸ *La febre d'or*, O.C., p. 305.

¹⁹⁹ *La febre d'or*, O.C., p. 308.

²⁰⁰ *La febre d'or*, O.C., p. 553. El mateix any del crac borsari, Tomàs Dalmau, a qui Oller coneixia i tractava, havia creat a Barcelona la primera empresa elèctrica d'Espanya –la Societat Espanyola d'Electricitat–, amb una espectacular cartera de patents de làmpades elèctriques, però sense les de Thomas A. Edison que s'acabarien imposant al mercat mundial. J. Maluquer de Motes, “Los pioneros de la segunda revolución industrial: la Sociedad Española de Electricidad (1881-1894)”, *Revista de Historia Industrial*, 2 (1992), pp. 121-141.

²⁰¹ M. Serrahima, *Dotze mestres*, Barcelona, Destino, 1972. p. 73.

«fatal», «necessari», que escapa de la voluntat dels seus aparents agents»²⁰². Al capdavall, tots els tripijocs i els infortunis de Gil Foix i dels altres personatges “no han estat sinó un instrument fatal perquè es fes el Vilaniu”. El fracàs del germà el convenç de “la idea d’una formidable energia social que fa de motor del canvi constant i cec”: d’una implacable “lleï de l’univers” que és “l’evolució [que] no cessa”²⁰³.

El simple terme d’evolució es queda curt davant del concepte de la dinàmica del capitalisme, segons la formulació que en féu Joseph A. Schumpeter²⁰⁴. Però els models evolucionistes, tal com intueix Oller, són capaços d’explicar millor que la teoria neoclàssica el creixement econòmic perquè identifiquen el principal determinant de l’expansió de l’economia que és el progrés tecnològic. Essent les innovacions de gran abast, agrupades en revolucions industrials, la força motriu del creixement econòmic en el llarg termini, necessiten captar enormes volums de recursos per a finançar-ne la instal·lació. Carlota Pérez, neoschumpeteriana deixeble de Christopher Freeman, ha avançat un pas més en assenyalar la contribució determinant al progrés tecnològic de les bombolles financeres dins les crisis borsàries com el conducte a través del qual es materialitza²⁰⁵.

Bernat Foix presenta les conclusions principals que Oller, pel seu compte, extreu de l’anàlisi dels grans moviments especulatius. “No ho dubtin –posa el novel·lista en boca de l’inventor-: hi ha una lleï providencial que, de tant en tant, desperta l’afany de riqueses, i venen aquestes febrades a enterbolir el seny i els ulls de la multitud desconfiada, i a llançar fins al mateix *avaro* pel mar de l’especulació”. Es tracta d’una condició necessària per a fer possible la concentració immensa de recursos que exigeixen les grans innovacions tecnològiques.

El progrés procedeix de l’aplicació d’invents grans i molt costosos, així que “la societat necessita sumes fabuloses per establir les reformes colossals que aquells invents reporten. La massa és rutinària, incrèdula, sempre refractària a tota innovació. Apoderada dels diners en petites fraccions, impossibilitaria les reformes amb les seves pors i desconfiances”²⁰⁶. Les febrades especulatives són necessàries “perquè sols així poden tornar-se al corrent circulatori les riqueses que la por havia empantanegat i les que la cobdícia de l’*avaro* anava entaforant. Sols així es concentren en mans intel·ligents i útils aquests grans capitals que la indústria, el comerç i el progrés general reclamen”²⁰⁷.

Oller, com els neoschumpeterians Christopher Freeman i Carlota Pérez, pensa que el frenesí financer apareix cíclicament com una poderosa força impulsora de les grans innovacions tecnològiques, perquè amb l’expectativa de guanys fabulosos acaba posant a l’abast dels emprenedors i de les grans innovacions els immensos recursos que necessiten per a consolidar-se. Amb el nou potencial creador de riquesa, construït a

²⁰² J. M^a. Domingo, Pròleg a N. Oller, *La febre d’or*, Valls, Cossetània, 2012, p. 19.

²⁰³ *La febre d’or*, O.C., p. 557.

²⁰⁴ J. A. Schumpeter, *Business cycles: A theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process*, Philadelphia, Porcupine Press (reimpr.), 1982.

²⁰⁵ C. Pérez, *Technological Revolutions and Financial Capital*, Londres, Elgar, 2002. Com suggereix la pròpia autora, és preferible utilitzar la traducció castellana (*Revoluciones tecnológicas y capital financiero. La dinámica de las grandes burbujas financieras y las épocas de bonanza*, México, Siglo XXI, 2004) perquè ha estat corregida, actualitzada i ampliada per ella mateixa.

²⁰⁶ *La febre d’or*, O.C., p. 317.

²⁰⁷ *La febre d’or*, O.C., p. 318.

partir de la inversió imprudent i frenètica dels més cobdiciosos, es van empenyent endavant les noves fronteres tecnològiques. El creixement econòmic hi troba l'impuls decisiu.

* * *

Sergi Beser, tal com ja ha estat esmentat, atribueix un lloc important a Narcís Oller dins la narrativa europea del segle XIX, ben poc lluny dels grans mestres com Balzac, Dickens, Galdós o Tolstoi. Per un altre cantó, Alan Yates ha assenyalat categòricament que “el cicle econòmic” de la seva obra distingeix la participació del novel·lista català dins el concert del realisme europeu del segle XIX. És encara el mateix Alan Yates qui afegeix que el narrador anota, respecte d'un personatge del conte “El transplantat”, que “havia comprès l'època” i afegeix “el mateix es pot dir –amb admiració– de Narcís Oller”.

En efecte, el novel·lista, a través de les seves creacions literàries, es mostra com un extraordinari coneixedor de l'economia catalana i també del sistema d'economia de mercat a escala mundial, fins i tot en alguns dels aspectes més complexos. La meua principal conclusió, quan m'he posat a estudiar la intersecció entre literatura i economia a la novel·la realista del segle XIX, és que Narcís Oller no solament s'aproxima als grans mestres europeus i americans de la narrativa contemporània, com varen establir Sergi Beser i Alan Yates, sinó que els supera a tots dins de l'àmbit específic al què he centrat l'anàlisi, el tractament de la realitat econòmica del seu temps. Això és en gran part motivat perquè tenia una cultura i una formació superiors, especialment com a economista. Però també hi ha un altre motiu: les novel·les de Narcís Oller no construeixen grans herois, presenten grans veritats.

Aquesta és la grandesa de Narcís Oller, que el col·loca ben per damunt dels altres novel·listes del cicle internacional del roman à Bourse, inspirat per les grans crisis financeres internacionals de 1881 i de 1890, sigui Émile Zola o els argentins, brasilers i nord-americans. Isaac Pavlovsky, en una carta a l'escriptor català que és per fer pensar, especialment si es recorda que l'escriptor rus era força amic de Zola i havia introduït Oller al cercle del novel·lista de Médan: “les romanciers français d'aujourd'hui ne vous valent pas et [La] *fièvre d'or* est supérieur à *L'Argent* de Zola. Ce que fait votre supériorité, c'est que vous êtes vrai et humain pardessus tout. On dirai que vous avez vécu tout ce que vous racontez”²⁰⁸. De la meua part, res a afegir.

O, tal vegada, sí. Solament un recordatori. *La fièvre d'or* no és pas la designació consolidada d'un període de la història de Catalunya que Oller utilitzaria per titular una novel·la, com es creu sovint. És, ben al contrari, el títol d'una novel·la de Narcís Oller, que ha estat consagrat per la memòria popular i la historiografia per designar el període de la història de Catalunya a què ell es referia. Segur que Oller no hauria trobat per a ell mateix un més gran homenatge.

²⁰⁸ A. Llovera Juncà, “Correspondència d'Isaac Pavlovsky a Narcís Oller, 1907-1908. Presentació i edició”, *Anuari Trilcat* 2013, 3, pp. 84-104.